

**UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO
PRAHA**

Magisterské /kombinované/ studium
2009 – 2012

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Jméno a příjmení autora
Miroslava Svobodová

Název práce
K.J.Erben v životě a četbě všech generací

Praha 2012

**Vedoucí diplomové práce:
PaedDr.Vladislava Kohoutová**

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

Master / Combined / Full-Time Studies
2009 - 2012

DIPLOMA THESIS

Name and surname

Miroslava Svobodová

Title

K.J.Erben v životě a četbě všech generací

Prague 2012

The Diploma Thesis Work Supervisor:
PaedDr.Vladislava Kohoutová

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Poděbradech dne 20.2.2012

Jméno autorky :

Poděkování

Chtěla bych poděkovat PaedDr. Vladislavě Kohoutové za odborné vedení, pomoc a podnětné rady při zpracování práce.

Anotace

Cílem mé diplomové práce je charakterizovat dílo spisovatele K.J.Erbena, představitele literatury 1.poloviny 19.století, na pozadí současné společnosti. Teoretická část práce představuje dílo K.J.Erbena. Je provedena typologie pohádek a jejich využití v četbě dnešních dětí. Zabývá se významem četby pro vývoj dětského organismu, faktory působícími na rozvoj čtenářství.

Z básnické tvorby je zastoupena sbírka Kytice, její divadelní a filmové zpracování. Hlavním záměrem praktické části bylo zjištění zájmu o dílo K.J.Erbena u dětí a dospělých v dnešní době. Závěr přináší shrnutí popisované problematiky.

Klíčové pojmy:

Balada

Dětské čtenářství

Poezie

Pohádka

Próza

Spisovatel

Ústní lidová slovesnost

Annotation

The purpose of my dissertation is to characterise the works of writer K. J. Erben, a representative of Czech literature of the first half of the 19th century, as a background to contemporary society. The theoretical part of the dissertation presents the work of K. J. Erben. There is a typology of fairytales and the way they are used as reading material for contemporary children. It deals with the importance of reading as a way of developing the child's organism and the factors that affect the development readership.

The collection, "Kytice" (The Bouquet) represents Erben's poetic work and the way it has been adapted for the theatre and film. The main purpose of the practical part of the dissertation is to discover the interest in the works of K. J. Erben among today's children and adults. The conclusion brings a summary of the issues described.

Key terms:

Ballad

Child readership

Poetry

Fairytale

Prose

Writer

Oral folk fine literature

OBSAH

ÚVOD.....	7
TEORETICKÁ ČÁST	
1.ERBENOVA LITERÁRNÍ TVORBA.....	9
1.1 Život a dílo K.J.Erbena.....	9
1.2 Erben sběratel pohádek a lidové slovesnosti.....	17
1.3 Erben – básník.....	27
2. ERBEN A DNEŠNÍ ČTENÁŘSTVÍ.....	41
2.1 Erben v četbě všech generací.....	43
2.2 Literárnědidaktický přístup k práci s dílem K.J.Erbena.....	46
2.3 Dnešní specifický přístup ke K.J.Erbenovi.....	55
2.3.1 Kytice v podání divadla Semafor.....	58
2.3.2 Zfilmovaná Kytice.....	60
2.3.3 Odborné dílo Erbena a jeho dnešní odborné využití.....	61
PRAKTICKÁ ČÁST	
3.PRŮZKUM.....	62
3.1 Zájem dětí o četbu díla –hypotézy.....	63
3.2 Přístupy dospělých k dílu Erbena.....	63
3.3 Metodologie průzkumu.....	63
3.4 Provedení průzkumu, jeho hodnocení.....	64
ZÁVĚR.....	66
SEZNAM POUŽITÉ ČESKÉ LITERATURY.....	68
SEZNAM TABULEK A GRAFY.....	69
SEZNAM PŘÍLOH.....	73

ÚVOD

Pohádky nás doprovází od dětství, a přestože se s nimi s přibývajícím věkem setkáváme stále méně, dokážeme si jejich skrytá poselství pokaždé přečíst s novým nadšením. Nejvíce nám utkvěly v paměti pohádky, které nazýváme „klasické“. Patří mezi ně Červená Karkulka, Popelka, O perníkové chaloupce, Zlatovláska. Zná je generace našich rodičů, prarodičů a zajisté o ně nepřipravíme ani naše děti a vnoučata. Skrývají v sobě něco kouzelného, co přitahuje dětskou pozornost.

Pohádky na rozdíl od reálného života jsou jednoznačné, dobro v nich vítězí, protistrany se často usmíří. Pohádka má pro svůj psychologický a morální aspekt nezastupitelný význam nejen v životě dítěte, ale i v životě celé lidské společnosti v průběhu její kulturní historie.

V minulých stoletích patřilo vyprávění pohádek a příběhů k životu rodiny. Předávání ústní formou souviselo se socializací dítěte, pomáhalo mu přijmout nejen zvyky, tradice a chápání rodiny, ale i kulturního prostředí společnosti a umožňovalo mu vytvořit si vlastní svět fantazie. Řekne-li se pohádkový svět, myslíme hned na ježibaby, prince, draky a kouzelníky, na mluvící zvířata nebo na sedmimílové boty. Jsme v pokušení se domnívat, že ten neskutečný, odpoutaný, fiktivní svět pohádek je dán právě těmi nadpřirozenými a zázračnými faktory.

V dnešní době díky pokročilému rozmachu médií se klasická pohádka ztrácí v záplavě dětských filmů a fantazijních televizních hrdinů. Moderních pohádek přibývá a bude stále těžší hledat mezi nimi ty, které osloví děti tím správným hlasem.

Téma diplomové práce bylo ovlivněno mou profesí učitelky na 1. stupni ZŠ. V hodinách čtení mě zaujala různá úroveň čtenářských dovedností dětí. Každé dítě je jiné, má jiné potřeby, jiné zájmy. Rozvíjet své schopnosti a dovednosti však samo nemůže. Je na nás, dospělých, abychom dětem poskytli příležitost prohlubovat jejich zájmy nejen prostřednictvím zájmových kroužků, ale také knížek. Četbou umělecké literatury dítě zmnožuje svůj pohled na svět, obohacuje svůj vnitřní život emocionálně a esteticky-literární obrazy podněcují

představivost a fantazii čtenáře, jsou výzvou k hodnocení zobrazovaného, provokují citové prožívání, ale formují i mravní vědomí a racionálně podložené postoje. V době, kdy se ještě dítě nedokáže samo rozvíjet duchovně, potřebuje pohádku. Je třeba vyzdvihnout její optimistický pohled na svět, kterým se tak zásadně liší například od mýtu.

Odmala slyšíme říkadla nebo pohádky, které jsou nám známé a neznáme jejich původ. Kdo by také neznal Zlatovlásku nebo některé z říkadel a písní, jako např. Houpy, houpy, houpy, kočka snědla kroupy... Dodnes si je říkáme a zpíváme, třebaže málokdo ví, že je sebral a zapsal K.J.Erben. První vzpomínky na dílo K.J.Erbena nás zavedou do raného dětství. Setkání pokračuje na základní škole v hodinách českého jazyka a literární výchovy. Jeho knihu Pohádek a baladu Polednici máme v živé paměti.

Diplomová práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část práce se zabývá životem a tvorbou spisovatele K.J.Erbena. Čtou děti pohádky? Jaký je zájem o pohádky a básně K.J.Erbena mezi dětmi a dospělými čtenáři? Jaké je dnešní využití odborného díla Erbena vědeckými pracovníky? Na tyto otázky najdeme odpověď v praktické části diplomové práce.

1. ERBENOVA LITERÁRNÍ TVORBA

1.1 Život a dílo K.J.Erbena

Karel Jaromír Erben

narozen 7.11.1811 v Miletíně

zemřel 21.11.1870 v Praze

Dne 7.listopadu 1811 se v Miletíně narodil básník a sběratel národních pohádek a říkadel Karel Jaromír Erben.

Miletín je krajem Karla Jaromíra Erbena. Půvabný kout české země, malé venkovské městečko v Královehradeckém kraji.Má bohatou historii, existoval již ve 12.století. Je zmiňován v latinském životopise sv.Otty,biskupa bamberského,byl panstvím mnoha rodů, zejména rodu Valdštýnů. Ve své historii byl Miletín svědkem mnoha lidských osudů. O nich, ale i o starých zvycích,,obyčejích a pověstech se za dlouhých večerů vyprávělo mezi lidmi.

V zimě na přástkách, v létě na besedách před jejich domy.

K.J.Erben se narodil v řemeslnické a písmácké rodině.Kraj v Podkrkonoší i tamní folklor měly na Erbena vliv již v mládí.

Erben vystudoval gymnázium v Hradci Králové.Začal psát básně již během gymnaziálních studií, a to německy.Jeho spolužák a přítel, také spisovatel a především vlastenec z Miletína, Jan Nepomuk Lhota, Erbena přesvědčil, aby začal psát česky.Po gymnáziu studoval v Praze filozofii.Po dvou letech přešel na právnickou fakultu, kterou zakončil r.1837.

Začal pracovat jako právník,byl praktikantem pražského soudu, a pracoval i jako spoluredaktor časopisu Právník.

Během studií v Praze se stýkal s Karlem Hynkem Máchou a seznámil se s Františkem Palackým, který ho ovlivnil i svými politickými názory.V letech 1848-49 Erben redigoval Pražské noviny, byl členem Národního výboru a účastnil se pražského Slovanského sjezdu.

František Palacký mu opatřil místo u Královské české společnosti nauk a později se Erben stal sekretářem Českého muzea. Jeho práce byla spojena se studiem archivů a četným cestováním, mimořádně ho zajímalo sběratelství české lidové slovesnosti. Hledal v ní totiž odraz dávných náboženských mýtů, které byly, podle tehdejší romantické teorie, základem lidové písně nebo pověsti. Cestoval po českém venkově a zaznamenával původní vyprávění, písně říkadla. Přitom objevil nesčetné archivní poklady v Táboře, Soběslavi, Českých Budějovicích a značně obohatil muzejní archiv. Vyzýval představitele měst, aby věnovali listiny, rukopisy a staré dokumenty Národnímu muzeu. Byl také členem výboru Národního muzea a stál při zrodu Historického spolku.

Roku 1851 byl založen Městský archiv v Praze jako samostatná instituce a Erben se stal jeho prvním archivářem. Roku 1855 působil navíc jako redaktor časopisu *Obzor* a r. 1864 byl jmenován ředitelem pomocných úřadů pražských. Svou péčí o historické listinné fondy dějin města i svou editorskou činností si získal značné zásluhy.

Celý život se Erben zajímal také o myšlenku slovanské vzájemnosti a toužil především prohlubovat česko-ruské styky. R. 1867 byl členem delegace českých představitelů, která odjela do Moskvy.

V osobním životě prodělal několik těžkých zkoušek. Jeho první žena Betty, rozená Mečířová, zemřela ve 40 letech. Druhou manželku Žofii, rozenou Mastnou, si vzal r. 1859. Měl šest dětí, tři z nich zemřely.

Karel Jaromír Erben zemřel ve věku 59 let. Byl pochován v jižní části Malostranského hřbitova. Později byly jeho ostatky přeneseny na Olšanské hřbitovy.

V Erbenově rodišti Miletíně stojí pomník básníka s reliéfy ze Záhořova lože a Svatební košile od berounského sochaře J. Říhy.

K. J. Erben je představitelem romanticky orientované literatury, která vychází z folkloru a uchovaných národních tradic. Jeho význam tkví v tom, že byl ve svém díle schopen spojit činnost sběratelskou a vědeckou s činností literární a v neposlední řadě s vydavatelskou činností.

Díla, která představují sběratelskou činnost:

Písňe národní v Čechách(1842-45), k této knize připojil odbornou studii

Slovo o písni národní

Nápěvy prostonárodních písni českých(1862)

Prostonárodní české písňe a říkadla(1864),jedná se o přepracované a bohatě rozšířené vydání dvou předchozích sbírek.

Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních(1865). Tato Erbenova edice dokazuje jeho zájem o studium lidových pohádek,zvláště slovanských.Je známá také pod titulem **Čítanka slovanská**.

Vybrané báje a pověsti národů jiných větví slovanských(1869), je užší výběr pohádek z Čítanky v českém překladu.

Největší úsilí K.J.Erben věnoval dílu **České pohádky**(1905).Je to již vlastní Erbenovo literární dílo,sebrané pohádky převyprávěl.Jednotlivě své pohádky publikoval už od poloviny 40.let, ale jejich knižní vydání už nestačil uskutečnit.K vydání je připravil Václav Tille.

Erben pohádky jednak studoval, napsal o nich četné stati(O dvojici a trojici v bájesloví slovanském,Slovanské báje o stvoření světa), v nichž zdůraznil jejich mytický základ a alegorický smysl.Pochopil nutnost opakovaných stabilních prvků jako je úvodní a závěrečná formule, trojí zkouška hrdinů, stupňování překonávaných překážek aj.Pohádky nevypráví nahodile, ale dal jim řád a především pohádkovou látku dokonale umělecky ztvárnil.Vyskytuje se v nich motiv osudovosti, ale zároveň víra ve vítězství dobra nad zlem,spravedlnosti nad bezprávím.K nejznámějším patří **Dlouhý,Široký a Bystrozraký,Tři zlaté vlasy děda Vševěda, Pták Ohnivák a liška Ryška, Hrnečku,vař, Zlatovláska**.

Jedinou vlastní Erbenovou básnickou sbírkou je **Kytice z pověstí národních** (poprvé vyšla r.1853).R.1861 byla rozšířena o Písňe.Sbírka vznikala od druhé poloviny 30.let až do začátku 50.let.Jádrem sbírky je dvanáct básní, jimž

předchází úvodní báseň **Kytice: Záhořovo lože, Poklad, Polednice, Svatební košile, Vrba, Štědrý den, Vodník, Holoubek, Zlatý kolovrat, Lilie, Dceřina kletba, Věštkyňe**. Jedná se o balady, formu, která byla Erbenovi nejbližší. Básně jsou založeny na různých lidových pověstech, jejichž základem je nevyhnutelnost lidského osudu, který nelze změnit.

Věnuje se základním motivům života tak, jak jej chápala lidová slovesnost- vztah mezi matkou a dítětem, otázka viny a trestu, života a smrti, problém opuštěnosti aj. Cestou ke spáse člověka je pokora a pokání, nikoli odpor proti vyšší vůli, vyššímu zákonu, jehož porušení vždy přináší trest. Erbenův jazyk vychází z jazyka lidu, je zvukomalebný, hudební a velmi živý.

Často používá metaforu, přímou řeč, dialog, zvolání, opakování. To dodává baladám dramatický ráz.

Kytice měla v pozdější době vliv na české básníky, např. Jana Neruda, Petra Bezruče, Jiřího Wolкера aj. Jako jedno z mála děl inspiruje dodnes i umělce ostatních oborů. Zhudebněné balady jsou např. Svatební košile (Antonín Dvořák, kantáta), Polednice (Antonín Dvořák, symfonická báseň), Zlatý kolovrat Antonín Dvořák, symfonická báseň. Z výtvarníků inspirovala Kytice např. Mikoláše Alše, Jana Zrzavého, Cyrila Boudu, Ludmilu Jirincovou aj. Divadelní adaptaci Kytice provedl Jiří Suchý na scéně divadla Semafor. Kytice se dočkala i filmového zpracování režisérem F. A. Brabcem r. 2000.

Překladatelská činnost K. J. Erbena je zastoupena díly:

Nestorův letopis ruský (1867)

Dva zpěvy staroruské: O výpravě Igorově a Zadoňtina (1869)

Z němčiny přeložil první díl Palackého Dějiny národu českého

Erben vydával a komentoval zajímavá díla české minulosti:

- **Knížky šestery o obecných věcech křesťanských Tomáše Štítného (1852)**
- **Mistra Jana Husi Sebrané spisy české (1865-68) ve třech dílech**
- **Putování.....do země svatého Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic**
- **Labyrint světa a ráj srdce Jana Amose Komenského**

- **Výbor ze starší české literatury II.**(1856-68).První díl vyšel již roku 1845 přičiněním Josefa Jungmanna.

Práce vědecká je zastoupena díly:

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae,pars (první svazek vyšel r.1855), jde o vědecké dílo, které zahájilo ediční řadu historických dokumentů a listin(Regesta-výtahy z listin).Dílo zaznamenává a zpracovává více než 1300 dokumentů z doby od roku 600 do r.1253.V době nástupu Karla Jaromíra Erbena jako archiváře Národního muzea bylo ve fondech asi 4000 listin a přepisů a v době,kdy z muzejního archivu odcházel, se nacházelo již na 20 000 listin a 10 000 přepisů, z nichž mohl vybírat pro své vědecké dílo.

Více než polovina Erbenova života je spjata s epochou národního obrození. Když K. J.Erben dospíval, česká literatura,umění i věda se rozvíjely.Nově se rodil český spisovný jazyk, přes propast pobělohorského temna byla znovu navázána souvislost se starším českým písemnictvím.Ryzí jádro národa se spatřovalo především ve venkovském lidu.Erben se zajímal už od studentských let o lidové písně a další projevy lidové slovesnosti.Hodně podnětů mu k tomu poskytovala dosavadní česká literatura.

Sbírání lidové slovesnosti je jeden z klíčových momentů Erbenovy činnosti. Lidová slovesnost je souhrnný název pro tradiční druhy lidového slovesného umění., není zapisována, předává se ústně.V nelehkých dobách držela kulturní svébytnost národa, uchovávala národní jazyk i demokratický charakter slovesné tvorby.Největšího rozmachu dosáhla v 17.a 18.století.Tvorba se vyvíjí dodnes.

Folklor

Slovesná kultura před vynalezením písma , tvorba lidu(dodnes)

- venkovský

- městský

Vyjadřuje lidový názor na život, optimismus, touhu po svobodě, odpor k útisku.

Znaky

- ústní tradování
- anonymita autora
- kolektivnost (jedinec a myšlení všech, vyhovuje všem)
- variabilita (neustálený text, obměny)

Funkce

- zábavná
- mravní, poučná
- soudržná (hlavním cílem udržet lid pohromadě)

Její význam byl zvláště v období pobělohorském a obrozeneckém, kdy je o lidovou slovesnost největší zájem a kdy spousta autorů nalézá právě v ústní lidové slovesnosti inspiraci.

Sběratelé lidové slovesnosti

- F.L.Čelakovský (slovanské národní písně, přísloví)
- K.J.Erben (české písně a říkadla, pohádky)
- B.Němcová (pohádky)
- J.Š.Kubín (vyprávění z Podkrkonoší, pohádky)
- J.Jindřich (písně z jižních Čech)
- F.Sušil, F.Bartoš, L.Janáček (moravské písně)
- J.Kollár, P.J.Šafařík (slovenské písně)

Lidová slovesnost je žánrově bohatá, patří sem pohádky, pověsti, písně aj.

Pohádka a její definice v historickém kontextu

Vařejková(1998, s.66)uvádí:

„Pohádka je tedy svérázným ztvárněním skutečnosti a lidských názorů a ideálů, život generací v ní našel výraz ve svých nejrozmanitějších projevech individuálních a společenských. Pohádka zachytila jejich etické a estetické nazírání,společenské vztahy, zvyky a pověry,kontaminovala, modifikovala a přehodnocovala motivy z různých prostředí a epoch, přetvořila realitu do zobecňujících obrazů a hyperbolizovaných rozměrů.Dala slovo i prostému člověku,vstoupila do tradice lidového vypravěčství.“¹

Pohádka je klasickým útvarem lidové slovesnosti, který byl předáván z jedné generace na druhou především ústně.

Podle původu rozlišujeme **pohádky**:

- **lidové**
- **autorské**

Lidová pohádka je epický prozaický žánr ústní lidové slovesnosti.Jejím nejstarším útvarem jsou pohádky kouzelné,jejichž typickým znakem je zázračný obsah, nadpřirozený prostor a děj, který se odehrává mimo náš čas.Postavy zůstávají neměnné,mají své dané role.

Lidová pohádka je součástí literární historie národního i světového písemnictví a je předmětem folkloristického bádání.Je jedním z předních žánrů literatury pro děti a mládež.

Ve folkloristice se ustálilo dělení **lidové pohádky**:

- zvířecí
- kouzelné
- novelistické

Přestože není možné jednoznačně časově vymezit, kam až sahají kořeny pohádky, pokusila se věda definovat alespoň teorii jejího vzniku a současně s tím také možnost, jak pohádky interpretovat.

Srovnávací folkloristika sleduje původ a vznik pohádek.Prvenství v pohádkoslovném bádání patří **mytologické teorii**. Začátkem 19.století vyšly

¹ Vařejková,Věra:*Literární interpretace uměleckého textu na 1.st.ZŠ*,MU Brno,1998,str.66

Pohádky pro děti a domov, napsali je **Jakob a Wilhelm Grimmové**. V duchu mytologické teorie sbírali a upravovali pohádky K.J.Erben, Alexandr Nikolajevič Afanasjev, Vuk Stefanovic Karadžic.

Další teorie: **škola antropologická**—lidová pohádka čerpala dějové osnovy z primitivních náboženských rituálů.

Migrační teorie hovoří o tom, že pohádky se stěhují od národa k národu a každé nové prostředí je specificky formuje. Představitelem této teorie byl Theodor Benfey. Pozdější teorie vzniku pohádek je **teorie historicko-geografická**.

V bádání o pohádkách a jejich formální výstavbě je svými závěry aktuální Morfologie pohádky Vladimíra Jakovleviče Proppa (1895-1970).

Dětský čtenář je nejvíce upoután dějem. Syžet klasické pohádky se vyznačuje řadou ustálených postupů. Patří k nim:

- opakování úvodních a závěrečných formulí, časté bylo-nebylo nebo... a jestli neumřeli, žijí dodnes
- typizace postav
- schematičnost kompozice
- opakující se čísla 3, 7, či 9
- patetický boj dobra se zlem

Při hodnocení pohádky se často vychází z toho, jakou má funkci v souvislosti s působením na dětského čtenáře. Základní je funkce **estetická**. Ovšem jen s ní se spokojit nemůžeme. V dětské literatuře se naplňují i další 4 funkce:

- **poznávací**
- **relaxační**
- **didaktická**
- **fantazijní**

V pohádce převažuje fantastičnost a didaktičnost. S pedagogikou má pohádka společný zájem, jímž je morální a osobnostní růst dítěte.

Je důležité upozornit, že dětská literatura neexistovala souběžně s literaturou pro dospělé. V českých zemích je její vznik datován kolem 18. st. Dítě je

vnímáno jako osobnost se svými potřebami. Objevují se nábožensko-výchovné a vzdělávací spisy, dětský folklor a poezie (i ohlasová poezie) a zábavná četba. Mezi hlavní sběratele pohádek patří od 2. poloviny 18. st. až do konce 19. st. B. Němcová a K. J. Erben.

1.2 Erben sběratel pohádek a lidové slovesnosti

České pohádky Karla Jaromíra Erbena patří společně s jeho Kyticí k největším dílům našeho slovesného umění.

Pohádky, písně, zvyky a obyčeje, Erben zapisoval od třicátých let. Většinu pohádkových látek získal na Chodsku, některé v rodném Podkrkonoší a jiné též ze záznamů, které mu posílali přátelé **J. F. Šumavský, A. Rybička, B. Štorch** aj.

Nejstarší hmotný doklad zájmu K. J. Erbena o českou folklorní pohádku představuje zápis lidového anekdotického vyprávění, který napsala matka K. B. Štorcha. Některé zápisy z této doby měl Erben od svých přátel, např. pohádka **Očarovaný zámek** pochází od miletínského písmáka Adama Vítocha. Erben jej dostal od svého bývalého spolužáka Jana Bednáře v r. 1838. Jeho vlastní zápis z Miletína, Zlatovlasá panna z r. 1840, Erben zpracoval později v pohádce Zlatovláska.

Patrně z doby 30. let pochází nejstarší známý zlomek pohádky, kterou Erben zpracoval „Očarovaný zámek“. Humoristický ráz mělo vypravování „**O hloupém Kubovi**“, „**Škola bohatí**“ a „**Svatý Štěpán**“.

Myšlenkou vydat sbírku českých pohádek se poprvé zabývá v první polovině čtyřicátých let. Jeho první pohádkářské pokusy, které často dosvědčují básníkovu tápání, zůstaly jen v rukopisech, některé z nich nedopsané. Mezi nedokončené pohádky patří i **O kulhavé lišce, O třech dracích, O draku dvanáctihlavém**, které vznikaly dokonce až na počátku padesátých let.

První Erbenova publikovaná česká pohádka – **O třech přadlenách**, vydaná v roce 1844 v České včele, je parafrází, místy doslovnou, německé stejnojmenné pohádky bratří Grimmů.

Druhá jeho pohádka - **Dobře tak, že je smrt na světě** – je zpracována podle starší Límanovy básně. Vyšla rovněž v České včele.

Erben se však brzy dobral vlastní umělecké metody.

Na jeho díle se pak projevuje jeho dlouholetá zkušenost odborného přístupu k historickému a národopisnému materiálu a zejména vliv díla a názorů bratří Grimmů.

Po vydání Kytice v únoru 1853 se Erben rozhodnul připravit a vydat svazek českých pohádek ještě do konce roku. Čím více však srovnával české pohádky s jihoslovanskými, tím větší mezi nimi nalézal shodu.

Uskutečněním tohoto záměru byl sborník **Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních**, krátce **Čítanka slovanská**, vydaná však až v roce 1865. Čítanka začíná pohádkami českými, následují pohádky hornolužické, dolnolužické, kašubské a polské, které s československými tvoří západoslovanskou oblast. Východoslovanskou oblast zastupují pohádky běloruské a ukrajinské, jižní pak pohádky bulharské, srbochorvatské a slovinské. Nakonec je připojen diferenciální slovníček neznámých slov i rčení, odlišných od češtiny.

Další české pohádky publikuje v almanaších a časopisech, například roku 1854 zahájil první ročník dětského časopisu Zlaté klasy pohádkou **Hrnečku, vař!**.

V roce 1855 v almanachu Perly České vyšla pohádka **Dlouhý, Široký a Bystrozraký**. V letech 1858 - 1860 se zrodila trojice pohádek, které se staly ozdobou almanachu Máj - **Pták Ohnivák a liška Ryška, Zlatovláska a Tři zlaté vlasy děda - Vševěda**.

Knižně byly Erbenovy české pohádky vydány až po autorově smrti, v roce 1905 pod názvem České pohádky. V tomto svazku je třináct pohádek, které z autorova díla vybral a edičně připravil Václav Tille.

Druhou základní edici pořídil roku 1935 Antonín Grund a zahrnul do ní celou Erbenovu pohádkovou tvorbu, včetně nepublikovaných podání a náčrtků.

O toto vydání se opírají také moderní výběry Erbenových pohádek pro děti.

Erbenovy bájeslovné zájmy dokumentují též **Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských**, vydané r.1869 v Šimáčkově Matici lidu. Jde o soubor českých překladů slovanských pohádek, 33 je přidáno nově.

Erben napsal 3 bájeslovné rozpravy:

- **Vídy čili Sudice,**
- **Jména měsíců slovanská vůbec a česká zvláště,**
- **Obětování zemi.**

Vycházel z názoru P.J.Šafaříka a věřil, že slovanské bájesloví je stejně starobylé a hodnotné jako germánské.

Erben přistupoval k pohádce podobně jako k lidové veršované epice.

Vycházel ze srovnávacího studia slovanského bájesloví a z teorie o mytickém základu lidové slovesnosti. Snažil se proto svým ztvárněním lidového vyprávění odkrýt předpokládanou původní osnovu báchorkovitého příběhu, v němž se často nacházel domnělý smysl alegorický. V jeho pohádkách převládají náměty kouzelné, které nejlépe vyhovovaly Erbenově snaze odkrývat pod alegoričností pohádky její mytický základ. Proto Erbenovy pohádky jsou skoro vesměs zbaveny místní a časové určenosti.

Erbenovi pohádkoví hrdinové nejsou pouhým papírovým souhrnem lidských ctností a čítankovým vzorem lidské dokonalosti. Vedle dobrých vlastností mají i své slabosti, jimž při svém jednání nejednou podléhají. Pro tyto jejich slabé chvílky má pak Erben sice káravý, ale přesto shovívavý úsměv.

Ve svém uměleckém ztvárnění pohádkové látky postupuje Erben podle dokonale promyšleného kompozičního záměru, jemuž podřizuje improvizaci

tendence lidového vyprávění. Vypravěčský styl a jazyk nejsou napodobením, nýbrž uměleckou stylizací charakteristických znaků lidového podání a mluvy.

Používá vše, co je pro folklorní pohádku typické a vypravěčsky působivé: úvodních a závěrečných formulí, stručnosti v přímé charakteristice hrdiny a v líčení prostředí, které je dějištěm příběhu, dějového opakování, zákona trojice a ostrého kontrastu. Vyhýbá se stylové a kompoziční rozvláčnosti, která pozornost čtenáře a posluchače odvádí od děje a myšlenku rozmělnuje nebo dokonce zatemňuje.

Jeho jazykový výraz je krajně úsporný a současně pregnantní, zbavený dialektismů /těch Erben užívá jen v některých svých pohádkách/. Převažují krátké, stručné a výstižné věty nebo souřadná spojení. Lidovému způsobu vyprávění odpovídá také dialogizace a nahrazování opisů přímou řečí. Text oživují oslovení, otázky, zvolací citoslovce, ale též přísloví, lidová úsloví, ustálené obraty. Erbenovo vyjadřování je prosté, svou názorností míří k podstatě zachycovaného jevu, což dává textu uměřenost, objektivitu a klasickou vyváženost. Přitom však Erben dokázal zdůraznit také zvukomalebné stránky jazyka a zvláště mistrně využít jeho dramatických a gradačních možností.

Erben oslavuje svou pohádkou kladné hodnoty lidského života a naopak odsuzuje všechno, co je zdrojem a šířitelem bezpráví a zla, co z člověka vytváří zlou bytost.

I když se také v Erbenových pohádkách vyskytuje motiv osudovosti /např. v pohádce Tři zlaté vlasy děda Vševěda/, odvozený z dobového názoru o mytickém původu lidové slovesnosti, přece tyto pohádky nevyjadřují postoje životní rezignace, právě naopak. Jeví se v nich důvěra v kladné životní síly a hodnoty, ve vítězství dobra nad zlem, spravedlnosti nad bezprávím.

Pohádka je žánrem lidové slovesnosti. Jde o epické vyprávění, v němž se zobrazení reálného světa spojuje s líčením nadpřirozených jevů. Hlavním tématem každého pohádkového příběhu je boj dobra se zlem a konečně

vítězství dobra. Kompozice je chronologická, charakteristika postav je explicitní.

Pokud chceme pohádky rozřídít do skupin, hovoříme o **pohádce kouzelné**, dalšími typy pak jsou **pohádky zvířecí, legendární a novelistické**, pohádky o hloupých čertech a obrech, pohádky **humorné a kumulativní**.

Nelze však nevidět nedostatky této klasifikace, v níž se především kříží kritéria tematická a strukturní.

Navíc pak pro jednotlivé druhy doposud zdaleka nebyly podány uspokojivé definice, jedinou výjimkou je snad pohádka kouzelná, jejíž základní znaky stanovil V.J.Propp skvělým rozbořením její morfologie.

Obtíže spojené s klasifikací mají svou příčinu také v bezmála nepřehlédnutelné tematické mnohotvárnosti pohádkového repertoáru. Při zmíněné diferenciaci vykazují její druhy vzájemnou sounáležitost, jsou navzájem jistým způsobem propojeny. Tak zvířata obdařená zpravidla schopnostmi, jež se vymykají přírodnímu řádu, kromě příběhů, v nichž jsou v pravém smyslu doma, mívají důležitou úlohu nejen v pohádkách kouzelných, nýbrž i legendárních, ba setkáváme se s nimi i v pohádkách humorných.

Přes všechny naznačené problémy s klasifikací pohádek lze Erbenovy České pohádky rozčlenit do těchto látkových a druhových okruhů:

- . **pohádky kouzelné**
- . **pohádky novelistické**
- . **příběhy legendární**
- . **báje o domácích skřítcích a pohádky démonické**
- . **pohádky zvířecí**

Pohádky kouzelné

Pohádky s touto tematikou tvoří u Erbena hlavní skupinu.

Základním tématem je boj dobra se zlem, proti sobě stojí kladný hrdina a škůdce.

Děj se vyvíjí od škůdcovství /např. drak unese princeznu/ nebo zjištění nějaké potřeby, nedostatku, strádání / např. král potřebuje živou vodu/ ke konečnému

rozuzlení. Kladný hrdina poráží škůdce a pro sebe získá štěstí, bohatství, krásnou ženu, atd.

Do této skupiny patří pohádky:

Zlatovláska - příběh o mladém Jiříkovi, který zásluhou za svoji pomoc mravencům, krkavcům, rybě i mouše získává spanilou Zlatovlásku.

Pták Ohnivák a liška Ryška – příběh o mladém králevici, který pomáhá svému otci a po překonání mnoha těžkostí získává krásnou princeznu.

Dlouhý, Široký a Bystrozraký - mladý králevic osvobozuje krásnou princeznu z rukou zlého černokněžníka za pomoci tří tovaryšů.

Tři zlaté vlasy děda Vševěda - básník se zde znovu vrací ke své oblíbené představě, že osud člověka určují Sudičky.

Drak dvanáctihlavý - tato pohádka nemá nic společného se stejnojmenným dřívějším zlomkem. Vypráví o mladém myslivci a jeho vítězství nad drakem a osvobození princezny.

Živá voda - má složitý děj, na jehož konci mladý králevic získává princeznu a jeho zlé bratry nemine trest.

Jabloňová panna - romantická imaginace, která přímo hýří různými kouzly, když vypravuje o mladém králi, jak se zamiluje do krásné zakleté dívky, a co všechno musí překonat, než ji získá za ženu.

Dvojčata – kouzelná pohádka o dvou bratrech – králevicích a jejich dobrodružstvích

Pohádky novelistické

Tyto pohádky potlačují fiktivnost na minimum, většinou volí za nositele děje prostého člověka z lidu, často zvýrazňují sociální náplň, moudrost proti hlouposti, někdy jde o prosté zobrazení života na vsi.

Boháč a chudák – pohádka o dvou bratrech a lidské závisti.

Almužna – pohádka o tom, jak se nevyplácí být lakomý.

Hrnečku, vař – vypravuje o chudé dívce, kterou obdarovala stařenka kouzelným hrnečkem.

Rozum a Štěstí – pohádka o tom, jak se setkal Rozum se Štěstím, a nemohly se domluvit, kdo se vyhne na lávce

Sněhurka – sedlák a jeho žena velmi touží po dítěti, ale přestože se zdá, že se jim jejich sen vyplnil, přece jim dítě není souzeno.

Jírka s kozú – mistrná ukázka autorovy práce s jazykem.

O třech přadlenách – vypracovaná podle cizojazyčné předlohy.

Hádanka – o tom, jak si královna vybírala ženicha.

Škola bohatí – o důležitosti školy.

Třetí žena – povídka přibližující život lidí na vsi.

Příběhy legendární

Tyto pohádky staví děj na naivně kreslených biblických postavách. Erben pomýšlel i na definitivní zpracování legendárních příběhů o Pánu Ježíši a sv. Petru, ze zamýšleného cyklu se však dochovaly jen tyto:

Dobře tak, že je smrt na světě – všechno na světě je uspořádáno tak, jak má být. I smrt zde má své místo.

Pracovitá živí líného – Kristus poučí sv. Petra, proč je třeba, aby se pilná mlynářská dcerka vdala za lenocha.

Báje o skřítcích a pohádky démonické

Zobrazují prostý život na vsi spojený s pověrami a nadpřirozenými bytostmi.

Raráš a šetek – dva krátké příběhy o vesnických pověrách

Jezinky – v tomto příběhu vystupují známé nadpřirozené bytosti .

Otesánek – krátká pohádka o tom, jak se z pařízku zrodil nenasytný Otesánek.

Vodník – prostá pohádka o vodníkovi.

Pověst o studánce Litoše – pohádka o divých ženách, kouzelné vodě ze studánky a Holečkovi.

Divé ženy – čtyři kratičké pohádky o divých ženách.

Pohádky zvířecí

Zvířata zde vystupují jako hlavní nositelé děje.

Král Tchoř – některé prameny uvádí, že tato pohádka má politický podtext.

O kohoutkovi a slepičce – nádherné vyprávění pro nejmenší děti.

Pohádky slovanské zahrnuté ve sbírce Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských uspořádal sám Erben podle hlediska mytologického.

Jsou zde báje kosmogonické /čís. 1 – 14/ o stvoření světa a člověka, o prvních lidech apod. Následují báje o nadpřirozeném zrození a prvotním věku, o zvířatech a lidech / čís. 15 – 26/. Další skupina zahrnuje pohádky o živlech a báchorky zosobňující osud /čís. 27 – 35/. Početné jsou pohádky o nadpřirozených bytostech, o vílách a sudičkách o vodníku a vlkodlaku, o zjevech světlých i mocnostech temnoty / čís. 36 – 55/ a o recích / Ilja Muromec, Kulihrášek, Ivan hlupec aj./, symbolizujících v boji s drakem nebo ve vysvobození zajaté princezny jevy přírodní, účinek jarního slunce / čís. 56 – 74/. Závěr tvoří povídky zobrazující mravní názory lidu, příběhy ze života, anekdoty, žertovné příběhy.

Studium specifických znaků lidové epiky přivedlo Erbena k odhalení faktu, že ideová náplň lidových pohádek závisí na pevném, v principu neměnném systému výrazových prostředků, jakými jsou zejména kompozice, ustálené motivy, rytmus jejich opakování, typové zobrazení postav, formule. Svých teoretických znalostí využívá i při popisech prostředí.

Jazykový výraz, který Erben užívá ve svých pohádkách, je krajně úsporný a pregnantní. Zcela v souladu s tím jsou líčeny i postavy a prostředí. Epický čas, nabitý akcemi, se nezastavuje ani v těchto popisech. Ve shodě se svým uměleckým záměrem se autor vyhýbá rozvláčnosti, proto v jeho pohádkách nikde nenajdeme dlouhé popisné pasáže. Popis prostředí je však přesto velmi přesný a citlivý, hluboce do detailů promyšlený.

V Erbenových popisech prostředí lze vysledovat tyto charakteristické rysy:

Místo, čas i postavy Erbenových pohádek jsou blíže neurčeny:

„Byla jedna chudá vdova a měla jen jednu dceru, a té říkali Liduška“²

V některých pohádkách je prostředí popsáno velice krátce, často jednou větou:

„Kohoutek a slepička vyšli si spolu do obory na oříšky.“³

„Byl jeden muž a jedna žena; zůstávali na konci vesnice pod lesem v jedné chalupě“⁴

„Jednou potkalo se Štěstí s Rozumem na nějaké lávce.“⁵

Naopak průběh děje jiných pohádek je popisem prostředí podbarvován a zvyrazňován, popis prostředí tvoří rámec děje:

„...v zámku i okolo zámku všecko pusto i mrtvo: stromy byly, ale bez listí; luka byly, ale bez trávy; řeka byla, ale netekla: nikdež ani ptáčka zpěváčka, ani kvítka země dítka, a ve vodě ani rybičky běličky.“⁶

„A tak ho vedli mezi ty šedivé skály tím průlomem, co Bystrozraký očima v nich udělal, a těmi skalami, vysokými horami i hlubokými lesy dál a dál.“⁷

„...dal králevic svého koně do konírny – bylo mu tu všecko už přichystáno – a potom šli do zámku. V nádvoří, v konírně, v zámecké síni i v pokojích viděli v soumraku mnoho lidí bohatě přistrojených, pánů i služebníků, ale nikdo z nich se ani nepohnul – byli všickni zkamenělí. Prošli několik pokojů a přišli do večeřadla. To bylo jasně osvětleno, vprostředku stůl, na něm dobrých jídel a nápojů dost, a prostřeno bylo čtyřem osobám.“⁸

„V konírnách vesele dupali a řehtali koně; stromy okolo zámku zelenaly se jako brčál, na lukách bylo plno strakatého kvítí, vysoko v povětří švitořil

² Erben, K. J.: *Pohádky, O třech přadlenách*, Albatros, Praha, 1974, str. 96

³ Erben, K. J.: *Pohádky, O kohoutku a slepičce*, Albatros, Praha, 1974, str. 5

⁴ Erben, K. J.: *Pohádky, Otesánek*, Agave, Český Těšín, 2000, str. 83

⁵ Erben, K. J.: *Pohádky, Rozum a štěstí*, Agave, Český Těšín, 2000, str. 88

⁶ Erben, K. J.: *Pohádky, Dlouhý, Široký a Bystrozraký*, Agave, Český Těšín, 2000, str. 12

⁷ Erben, K. J.: *Pohádky, Dlouhý, Široký a Bystrozraký*, Agave, Český Těšín, 2000, str. 10

⁸ Erben, K. J.: *Pohádky, Dlouhý, Široký a Bystrozraký*, Agave, Český Těšín, 2000, str. 10

skřivánek a v bystré řece projížděly se hejna drobných rybiček. Všude živo, všude veselo“⁹

Autor často využívá popisu prostředí v úvodní části pohádky k navození celkové atmosféry:

„Jeden král měl velikou krásnou zahradu. Bylo v ní mnoho vzácného stromoví, ale nejvzácnější byla jedna jabloň, co prostřed zahrady stála. Měla každý den jedno jablko, a bylo zlaté.“¹⁰

Popisu prostředí bývá využíváno ke gradaci děje, zejména v pohádkových triádách- první zámek je zpravidla měděný, druhý stříbrný, třetí, nejdůležitější, je zlatý. První klec v pohádce Pták Ohnivák a liška Ryška je dřevěná, druhá je zlatá, apod.

Popisná adjektiva se často opakují, vznikají tak téměř neodmyslitelná spojení slov jako černý les, hluboký les, zelená louka, veliká síň, hluboký příkop.

Autor ve svých popisech prostředí používá různých jazykových prostředků příznačných pro umělecký styl, např. personifikaci: „A když se slunce schylovalo k západu, počaly se hory nížit, lesy řidnout a skály schovávaly se mezi vřes.“¹¹

Nejfrekventovanější však jsou výstižná adjektiva /používaná jako přívlastky shodné i neshodné/ a substantiva:

„Tu byla veliká okrouhlá síň, strop modrý jako nebe v jasné noci, stříbrné hvězdy třpytily se na něm. Podlaha zelený hedvábný koberec, a kolem ve zdi dvanácte vysokých oken ve zlatých rámcích, a v každém okně byla na křišťálovém skle panna, vyobrazená duhovými barvami, s královskou korunou na hlavě.“¹²

⁹ Erben, K. J.: *Pohádky, Dlouhý, Široký a Bystrozraký*, Agave, Český Těšín, 2000, str. 16

¹⁰ Erben, K. J.: *Pohádky, Pták Ohnivák a liška Ryška*, Agave, Český Těšín, 2000, str. 17

¹¹ Erben, K. J.: *Pohádky, Dlouhý, Široký a Bystrozraký*, Agave, Český Těšín, 2000, str. 10

¹² Erben, K. J.: *Pohádky, Dlouhý, Široký a Bystrozraký*, Agave, Český Těšín, 2000, str. 6

„Potom šel dlouho a daleko černým lesem, a uprostřed toho lesa vidí velikou zelenou louku plnou krásného kvítí, a na ní zlatý zámek; byl to zámek děda Vševěda, třpytil se jako žhavý.“¹³

Erbenovy pohádky nejsou zápisem lidového podání, nýbrž dílem jeho umělecky tvůrčího přístupu. Erben rekonstruuje předpokládanou klasickou podobu české pohádky, snaží se vystihnout předpokládaný mytický smysl pohádkového obrazu. Oproti improvizovanému lidovému vyprávění dal pohádce pevný tvar, promyšlenou motivaci a významovou skloubenost, která umožňuje přisuzovat postavám i příběhům „hlubokou pravdu přírodní“ a „vážnou národní mravouku“, tj. symbolickou platnost.

Pohádky Karla Jaromíra Erbena jsou pro českou národní literaturu neocenitelným přínosem.

1.3 Erben – básník

Počátky Erbenovy básnické tvorby spadají do období studií na gymnáziu. Dochovala se báseň „**Slunko života**“ - r.1832, lyrická báseň.

Pod vlivem polské literatury a básníka Mickiewicze napsal písně z r.1834.

Jejich názvy jsou: „**Pospolitá**“

„**Horal Čech**“, zdůrazňuje zde myšlenku vlastenectví.

Jen v rukopisech se dochovaly básně: „**Tulák**“, „**Žežulka**“

V básni Tulák vzpomíná na svůj ztroskotaný život. Měl rodinu, přátele a zůstává sám, celý svět je jeho domovem.

V básni Žežulka je zachycen obraz mládence a dívky, kteří počítají, kolikrát jim žežulka zakuká a jaká je čeká budoucnost.

Mezi milostnou lyrikou upoutávají čtyři skladby, které jsou napsané budoucí choti K.J.Erbena-Betynce Mečířové.

Okruh Erbenovy lyriky ze studentských let v Praze uzavírají tři básně s názvem: „**Na hřbitově**“.

Největší a zasloužený úspěch měly jeho básně písňového charakteru. Mnohé z nich vzbudily zájem hudebních skladatelů.

¹³ Erben, K.J.: *Pohádky, Tři zlaté vlasy děda Vševěda*, Agave, Český Těšín, 2000, str.50

Poezie 50.let

V souvislosti s „Kyticí“ vznikly ještě další zlomkovité pokusy o baladu.

Třetí zlomek balady, nazvané „**Svatojanská noc**“, představuje pohádkově baladický děj. Když za svatojanské noci hledal pasáček zbloudilou ovečku, spadlo mu do bot semínko kapradiny. V lese potom rozuměl řeči ptáků, zvířat i ryb.

O těžké atmosféře za bachovského absolutismu podávají čtyři skladby. Mají oficiálně slavnostní ráz na počest příslušníků panovnické rodiny .

Skladba „Věštba“ z r. 1854, napsaná pro Rakouské jarní album na oslavu svatby císaře Františka Josefa I.

Erben zde vložil věštbu o šťastné budoucnosti snoubenců do úst Libušiných. Mladé císařovně věnoval na památku její návštěvy v Praze svou sbírku Kytice.

Na konci Bachovy éry nejmladší spisovatelé z družiny „Máje“ – Neruda, Hálek, Světlá-zasvětili druhý svazek almanachu „Máj“ K.J. Erbenovi. Pro mladé spisovatele představoval Erben především autora „Kytice“, básníka.

Již za doby studií Erben psal balady v lidovém duchu. První z nich složil zároveň se započatým zlomkem poémy o Vršovcích, po ukončení filosofie r. 1833. Nazval ji „**Smolný var**“. Zachytil zde příběh ze všedního života. Matka varuje malého syna, aby se nepřibližoval ke kotli s vařící smolovinou. Hoch neuposlechl a běžel se podívat, jak to v kotli víří. Kotel praskl a smolovina se roztekla. Matka zachránila už pouhé kosti dítěte. Autor zařadil tuto baladu i do „Písní“ při druhém vydání „Kytice“.

Balada „**Cizí host**“ r. 1834, odehrává se v prostředí svatby. Na svatbě se objevil neznámý host. Třikrát si s nevěstou zatančil a šeptal jí slova, při kterých zbledla a nakonec klesla v ženichovu náruč. Host zmizel a odnesl i veselost mladé paní. Zřejmě to byl odmítnutý mileneček.

Na námět ze skutečného života jsou i balady „**Mladší bratr**“, „**Sirotkovo lůžko**“. Obě byly otištěny v almanachu „Vesna“, r. 1837. Balada „Mladší bratr“ přenáší čtenáře na bojiště u vltavských luhů. Mezi padlými druhy tam leží těžce raněný jinoch. Loučí se s životem, s vlastní, s matkou a bratry. K jeho hrobu

přichází matka. Snaží se ji utěšit mladší bratr padlého junáka, ale pochybnou útěchou. Až prý dospěje a nabude síly, bude jako jeho starší bratr.

Balada „Sirotkovo lůžko“ obraz osiřelého děvčátka, které přichází za zimní noci na matčin hrob. S pláčem žaluje na zlou macechu a otce. Ulehne na matčin hrob a zdá se jí, že slyší, jak ji matka volá do svého objetí. Dítě zasypal sněh.

V baladě „**Zazděná**“ - lidé oplakávají mladou paní, kterou nechal její manžel zazdít. Objevuje se zde symbol holubice a ji odnáší do nebe. A pán je za zlo potrestán, jeho duše skončí v pekle.

Na samotnou sbírku básní pomyslel Erben už od svých mladých let.

Balady zařazené do sbírky Kytice byly plodem Erbenova teoretického pohledu na národní literaturu, který vycházel z jungmannovského ideálu klasičnosti.

Autor požadoval, aby literatura podporovala národní cítění čtenářů, a také aby je učila, co je správné po stránce morální.

Ideálním nositelem obou funkcí pro něj byla lidová tvořivost, která představuje nezkalený obraz světa dávných mýtů a vše ovládajícího řádu.

Aby mohlo umělecké dílo na recipienta účinně zapůsobit, musí být bezchybné i po formální stránce.

Pro Erbena to znamená především dokonalé zvládnutí českého jazyka jak po ortografické, tak po stylistické stránce. Splněním této základní podmínky je básník připraven objevit i správný metrický rozměr pro svou tvorbu.

A konečně obsahově by jeho díla měla směřovat ke kladnému životnímu názoru a důvěře v Boha. Osud, který vyrovnává všechny rozpory a je pro člověka jistotou v každodenních otřesech.

Tato teorie umělecké tvorby došla naplnění v jediném původním Erbenově díle, ve sbírce Kytice.

Sbírka vyšla poprvé v únoru r. 1853.

V dějinách literatury se nestává příliš často, aby jedno jediné dílo učinilo jeho tvůrce nesmrtelným. U nás k podobným výjimkám patří Karel Jaromír Erben. Jeho básnická sbírka Kytice patří mezi stěžejní díla české literatury.

Do rané Erbenovy baladiky patří „**Polednice**“, ze čtyřicátých let, kdy autor tvořil v duchu národní klasičnosti, „**Poklad**“, „**Zlatý kolovrat**“, „**Štědrý den**“, „**Svatební košile**“.

Ostatní balady spadají do třetího, vrcholného období básnickova klasicismu z počátku padesátých let.

Spojení těchto do značné míry nesourodých výtvorů vyžadovalo uvědomělou práci s jednotlivými skladbami směřující k jejich sjednocení.

Autor si toho byl vědom, a proto především provedl textovou revizi starších skladeb, mimo jiné právě „Svatebních košil“.

Zejména však celou sbírku logicky strukturoval promyšleným seřazením jednotlivých básní. V první půli převažují starší básně, ve druhé novější; tento princip duality se projevuje i v dalším členění sbírky. Můžeme v ní totiž pozorovat opakování motivů v tzv. zrcadlových baladách, tedy těch, které stojí ve sbírce tak říkajíc naproti sobě. Příkladem může být hned úvodní a závěrečná báseň, Kytice a Věštkyň. Obě skladby v sobě nesou silný politický a můžeme říci i buditelský náboj.

Podobně následující „Poklad“ se doplňuje s předposlední „Dceřinou kletbou“, protože obě básně řeší otázku křivdy, které se matka dopouští na svém dítěti. Takto by bylo možné rozřadit všechny skladby obsažené ve sbírce. Je třeba si uvědomit, že dualita motivů je jen v původním vydání, v pozdějších výběrech bývá často pořadí skladeb zpřeházeno a některé mohou být dokonce vynechány.

To se stalo hned ve druhém vydání Kytice z roku 1861, které vyšlo, stejně jako první, u nakladatele Jaroslava Pospíšila. Autor do sbírky přidal baladu „Lilie“, především k ní však připojil celý další oddíl nazvaný „Písně“ obsahující jeho prvotiny a pozdější příležitostnou tvorbu. Tím byla pravidelnost celku samozřejmě porušena a původní záměr znejasněn.

Za definitivní je však pokládáno teprve vydání třetí, opět Pospíšilovo, z r. 1871.

K.J.Erben má blízko k jednomu z největších evropských romantiků-polskému básníkovi Juliu Slowackému (1809-1849). Oba představují ve vývoji slovanských literatur dva zcela odlišné typy evropského romantismu, proto je obtížné srovnávat Erbena s polským romantikem.

Balada **Kytice**

„Zemřela matka,
a do hrobu dána,
Siroty po ní zůstaly,
I přicházely každičkého rána
a matičku svou hledaly.“¹⁴

Báseň Kytice je dvoudílnou skladbou uvádějící celou sbírku. Mrtvá matka zde ztělesňuje matku vlast. Děti našly drobné květy mateřídoušky, tak i my můžeme nacházet útěchu v lidových pověstech. Obraz mrtvé vlasti se vztahuje k období, v němž Erben žil, tedy k době bachovského absolutismu. Druhá část básně je vlasteneckým přáním, aby se lidé od vlastenecké tvorby neodvraceli, ba naopak, aby v ní nacházeli útěchu, neboť ona je dechem vlasti.

Erben uvádí, že pověst o mateřídoušce pochází z bývalého kraje Klatovska a že vznikla z pouhého výkladu slova „mateřídouška“. Mateřídouška vykvétá na hrobě a básník natrhal pověsti na dávné mohyle své matky vlasti. Z toho vyplývá, že matka vlast je prezentována jako zemřelá, žije už jen v lidové obraznosti.

Poklad

Patří k prvním Erbenovým básnickým pokusům. Básník ji začal psát v r. 1835, kdy byl těžce nemocný. Byla dokončena v Praze a v Miletíně. Erben ji psal za pomoci kněze J. Roštlapila. Objevuje se zde důležitý motiv, mateřská láska, která se v různých obměnách opakuje i v dalších básních. Matka v této básni je vdova jdoucí s dítětem na Velký pátek do kostela. Cestou spatří skálu a v ní svit. Objeví jeskyni plnou zlata. Zpočátku si chce vzít jen pár mincí, ale nakonec neodolá, chce si odnést co nejvíc pokladu. Dítě nechá v jeskyni a běží do chalupy, kde zlato uloží. Když se s pokladem vrací podruhé, změní se vše v hlínu a kamení. V ten okamžik si konečně vzpomene na dítě, ale při návratu

¹⁴ Erben, K. J.: *Kytice*, Československý spisovatel, Praha, 1986, str.

ke skále zjistí, že jeskyně i s jejím dítětem zmizela. Z touhy po zlatě tak žena porušila zákon mateřské lásky a musí být potrestána. Na rok se její dítě ocitne ve skále. Žena je mučena žalem a výčitkami svědomí. Díky pokání, kterým svůj hřích odčinila, dítě je matce při dalším Velkém pátku navraceno. Mravoučný záměr zde vystupuje zřetelněji než v jiných básních, protože je vypravěčem pronášen mimo vlastní děj.

Svatební košile

Vyšla časopisecky v Literární příloze k Věnci, r.1843. Erben ji slyšel od přítele pana Adama Vitocha z Miletína.

Úvodní verše představují mladou dívku plačící nad ztrátou všech blízkých, včetně jejího milého. Pro něj šije košile a dlouho čeká, ale on se stále nevrací. Dívka zpočátku v noci odejít nechce, ale milý ji přesvědčí. Následuje děsivá cesta, která je popisována verši stále vzbuzujícími strach a přízračnou baladickou předtuchu.

Poslední část básně se odehrává na hřbitově, kam milý dívku přivede a kde si ona uvědomí, že následovala umrlce. Uteče a schová se v komoře, kde leží další mrtvola. Dívka zde, přes snahu umrlce dostat se k ní, přežije noc. Ráno lidé jdoucí na mši objeví prázdný hrob, všude po hřbitově roztrhané nové košile a v umrlčí komoře dívku. Báseň je ukončena mravoučným sedmiverším o správnosti dívčina modlení.

Vedle lidových vlivů působily na autora i díla jeho současníků, českých i evropských romantiků, zejména Šafaříka a Čelakovského, z cizích Mickiewicze, Słowackého a Bergera.

Ti všichni se po svém pokusili zpracovat prastarou lenorskou látku, ze které čerpal i Erben.

Literární rozbory ukazují, že znal její zpracování u všech zmíněných autorů a mnohá další a z nich čerpal inspiraci pro vlastní zpracování tohoto námětu.

Od Mickiewicze a z polské baladiky převzal popisný způsob znázornění děje, který se pozvolna rozvíjí, aby v závěru strhl posluchače nebo čtenáře rychlostí střídajících se dojmů a jejich silou.

Polednice

Spolu se Smolným varem a Cizím hostem patří mezi nejstarší Erbenovy skladby a je zachována ve třech rukopisech. Prošla četnými úpravami.

Lidé dříve věřili, že tak jako půlnoc má své demony, tak i poledne má své zlé bytosti a jimi jsou Polednice. Toto stvoření využil Erben k zobrazení odpovědnosti mateřské lásky. Porušení tohoto lidského vztahu je neodpustitelné a zaslouží trest. Tato báseň znovu slouží jako mravokárný prostředek. Ten je ale obsažen přímo v ději a nemusí být vyzdvihován v dalších verších.

Příběh balady je časově velmi krátký a soustředěný. Začíná těsně před polednem, kdy matka otáčející se v kuchyni u plotny okřikuje své plačící dítě. Potřebuje rychle uvařit pro manžela a dítě se nechce utišit ani po nabídnutí hraček. Matka mu proto vyhrožuje, že jestli nepřestane, přijde si pro něj Polednice. Po tomto vzkřiknutí se otevřou dveře světnice a dovnitř vstoupí osoba odpudivého zjevu a požaduje po matce dítě. Ta se vyděšeně chopí dítěte ve snaze jej ochránit, obrací se k Bohu s prosbou o odpuštění a poté upadá do mdlob. V tu chvíli začne zvon odbíjet poledne a do světnice vstupuje otec. Tím je dána naděje na obrat k lepšímu, ale v posledním verši se otec přesvědčuje o smrti dítěte. Porušení mravního řádu bylo krutě potrestáno smrtí dítěte.

K.J.Erben(1986,str.153):

“ Jako půlnoc,tak i pravé poledne má, dle podání lidu, své zlé bytnosti, ježto zvláště od jedenácté hodiny do dvanácté svou záhubnou moc provozují.Tyto druhé slovou polednice neb poludnice,aneb jen vůbec divé ženy.Proto se také neradí v pravé poledne choditi po lesích, neb že by divá žena na člověka poslala blud.“¹⁵

¹⁵ Erben,K.J.: *Znění zlatého zvonu,Poznamenání*,Československý spisovatel,Praha,1986,str.153

Zlatý kolovrat

Látku básně převzal Erben od B.Němcové k její pohádce O zlatém kolovrátku.

Němcová tehdy úzce spolupracovala s Erbenem a dávala mu předem své rukopisy, aby je upravoval jazykově a stylisticky.

V šesti zpěvech se odehrává baladicko-pohádkový děj.V prvním zpěvu se seznamuje král s přadlenou, ve druhém žádá macechu o ruku nevlastní dcery, ve třetím je Dornička-králova vyvolená zabita a králi podstrčena nepravá nevěsta . Ve čtvrtém zázračný stařeček posílá pachole do zámku vyměňovat kolovrat,přeslici a kuželíček ze zlata za Dorniččiny nohy,ruce a oči,scelí tělo a oživí mrtvou dívku.V pátém zpěvu zpívá kolovrátek píseň o podvodu, v šestém nalézá král v lese svou nevěstu a macechu s její dcerou stihne stejný osud, jaký nachystaly Dorničce.V baladě se střídá prostředí-venkovská chalupa na kraji lesa,královský hrad a pustota tajuplného hvozdu. Motiv živé a mrtvé vody znal Erben z jiných pohádek ,např.ve Zlatovlásce.

Štědrý den

Nejstarší náčrty této balady jsou z r.1841.Také ona má kořeny v lidové slovesnosti.Erben sám upozorňoval,jak souvisí základní námět štědrovečerních zvyků a pověr s podobnými zvyky u Slovanů,zvláště u Rusů, Poláků a Srbů. První náčrt se dochoval z r.1843. Její jádro vzniklo v průběhu r.1847, v souvislosti s jeho studií o“Vídách čili Sudicích“.Autor zde líčí osudy dvou dívek-Hany a Marie. Mají odlišný osud zasazený do rámce štědrovečerních věšteb,pověr a zvyků.Autor se snaží zůstat pouze u zvyků slovanských, k nimž podle jeho vysvětlení náležely rozmanité věštby.První zpěv balady začíná idylickou představou zimního večera na vesnici:

**„Tma jako v hrobě,mráz v okna duje,
v světnici teplo u kamen,
v krbu se svítí,stará podřimuje,
děvčata předou měkký len.“¹⁶**

Při kolovrátku si zpívají a sní o tom,že do roka budou už nevěstami a budou šít svatební košile.

¹⁶ Erben,K.J.:*Kytice,Štědrý den*,Československý spisovatel,Praha,1986,str.67

Kompozice básně: po úvodním preludiu písně přadlen ke kolovrátku ,následuje intermezzo, které vyčítá zvyky štedrovečerní a rozhodnutí dívčiny podívat se o půlnoci do hladiny jezera. Přechází ve vlastní baladický příběh Marie a Hany, ve třetím díle balady vrcholí příběh obou dívek-Hana se provdá, Marie se utopí.

Holoubek

Touto baladou začíná skupina balad z třetího tvůrčího období básníka klasicismu. Až do té doby vycházely Erbenovy balady s podtitulem "pověst národní". Balada vznikla asi r. 1851, téhož roku byla otištěna v Lumíru. Vypráví o mladé vdově, která se brzy provdá. Holoubek je symbolem zlého svědomí, žena je dohnána k sebevraždě. Verše jsou krátké, sestavené do čtyřveršových slok, rýmy přerývané.

Záhořovo lože

Svémi prvními náčrtky patří Záhořovo lože mezi nejstarší básně v Kytici. Rukopisně jsou dochovány tři zlomky z počátku r. 1836, z konce r. 1837 a z r. 1843. V konečné podobě díla jde o dvě pásma, jedno je dáno zločincem Záhořem, loupežným vrahem a otcovrahem. Druhé má čelnou postavu mladého kněze, který byl z otcovy nevědomosti o jeho narození upsán ďáblu. Jako dospělý jinoch se vypraví do pekla pro navrácení úpisu. Přináší Záhořovi zprávu, že je pro něho už přichystáno kruté mučení, až se ho i sami ďáblové bojí. Zaslouží se o jeho kající litost. Ta vysvobozuje Záhoře a zároveň také dává konečný smysl knězovu životu.

Idea „Záhořova lože“ nutí zamyslet se o vině a trestu ve smyslu nábožensko-etickém v Erbenových baladách.

Balada je rozdělena do pěti epických zpěvů.

Idea básně - v boji mezi dobrem a zlem, nebem a peklem, spravedlností a křivdou vítězí dobro, je-li za ním nezlomná vůle a síla pokání. Hlavní postavou je zde mladý kněz, pozdější stařec-biskup. Loupežník, nazývaný zde Záhoř, ztělesňuje jeho protipól, který plní příkazy svatého muže, aby smyl své viny.

Záhořovo lože má v Kytici zvláštní postavení. Skladba vznikla jako pokus vyrovnat se s vlivem Máchova Máje. Na rozdíl od Máchova Viléma dojde Záhoř odpuštění a poutník vybojuje svou duši na mocnostech zla.

Vodník

„Na topole nad jezerem

seděl Vodník podvečerem:

„Svit, měsíčku,svit,

at' mi šije nit'.¹⁷

Balada je rozvržena do čtyř obrazů- v úvodním nás vypravěč seznamuje s místem, časem a písní vodníka. Druhý obraz tvoří rozhovor mezi dcerou a matkou.Dívka chce jít k jezeru,ale matka ji nechce pustit-odvolává se na předtuchy,pověry,vysvětluje varování osudu.Svůj záměr dívka uskuteční a osud se tak naplní. Vodník ji nenechá utonout, ale vezme si ji za ženu.Třetí obraz –vypravěč líčí prostředí vodní říše, které je chladné,tiché, šeré. Popisuje obydlí vodníka-prostranné, bohaté,avšak osamělé.Dívka chová dítě a vzpomíná na matku. Vodník váhá, zda má dívku za matkou pustit, bojí se, že se už nevrátí.Přesto ji pouští, dívka ale nesmí na zemi nikoho obejmout, musí se vrátit do klekání a dítě nechá v jezeře.Čtvrtý obraz je dramatickým vyhocením příběhu. Vodník přichází připomenout své ženě její povinnosti.Dívka se Vodníka bojí a nechce se vrátit.Váhá však kvůli dítěti.Není schopna vést rozhovor s Vodníkem, toho se ujímá její matka. Vykazuje Vodníka do jeho světa a nazývá ho „Istivým vrahem“. Rozhodným zákazem udrží dceru doma a nedopustí její návrat k Vodníkovi.Je ochotna přijmout i Vodníkovo dítě.Ale pro Vodníka je toto řešení nepřijatelné a sám zničí pouto, které jej s dívkou spojuje. Zabíjí dítě.

Dramatický konec přibližují verše:

„ **Dvě věci tu v krvi leží-**

mráz po těle hrůzou běží:

¹⁷ Erben,K.J.:*Kytice-Vodník*,Československý spisovatel,Praha 1986, *str.* 95

Dětská hlava bez tělíčka

a tělíčko bez hlavy.“¹⁸

Erben v roli vypravěče sám nekonkretizuje podobu Vodníka, ani k němu nezaujímá negativní postoj. Ve velké míře se vyskytují zdrobněliny, mají značné rozpětí svého významového či hodnotového fungování, např. synáček-citová vazba matky k dítěti, botičky-projev ironie nebo zvyšuje konkrétnost pojmenování.

K této baladě napsal Zdeněk Fibich melodram.

Rým balady: sdružený a přerývaný .Tragickým zakončením připomíná Polednici.

Vrba

Byla skládána až pro knižní sbírku r.1851 nebo v 1.polovině r.1852.Její námět je převzatý z české lidové pověsti bydžovského kraje.

Autor v této básni naznačuje tři hlavní myšlenky: spojení člověka s přírodou (vrba - žena), lásku muže (poražení vrby - smrt ženy) a mateřství (kolébka - písťalka). Dále se tu objevují tři základní pilíře všech jeho básní: vina (žena neřekla o svém prokletí muži, muž ji nevědomě zabije), trest (smrt ženy, zabití matky dítěte) a odpuštění (matčina náruč, matčin hlas). Erben poukazuje na to, že osud se nedá ničím ovlivnit. Jsou zde zřetelně vidět tři základní rysy Erbenových děl. Ve Vrbě příliš nepopisuje okolní krajinu, tak jako třeba ve Vodníkovi, ani děj není tak složitý k pochopení. Celkově, pokud si tuto báseň převedeme do současnosti, vidíme jasný příběh - láskyplný vztah dvou lidí zatížený dávnou kletbou, která způsobí smrt i neštěstí. Většina textu je pojata jako dialog.

V básni Vrba Erben použil epiteton - vrbu s bílou korou, přirovnání - Studené jest to tvé tělo, / jak by zpráchnivěti chtělo.

Dále pak z nepřímých pojmenování použil personifikaci - Mocné slovo mračna vodí,/ v bouři lité chrání lodí. Asi nejčastěji používá Erben v této básni figury. Například epanastrofu -"Paní moje, paní milá, / vždycky upřímná jsi

¹⁸ Erben,K.J.:*Kytice, Vodník*,Československý spisovatel,Praha,1986,str.103

byla, / vždycky upřímná jsi byla - / jednohos mi nesvěřila., apostrofu - Ó ty vrbo, vrbo bílá, / což jsi ty mne zarmoutila.

Často používá přímou řeč (muž mluví k vrbě), dialog- muž mluví se ženou, babou a vrbou)

V Kytici je užít rým sdružený, střídavý i obkročný. Ve zmiňované skladbě je použit rým sdružený (aa bb cc dd ...) - Ani ruchu, ani sluchu, / ani zdání o tvém duchu. / Studené jest to tvé tělo, / jak by zpráchnivěti chtělo.

Erben použil v této skladbě převážně rým jednoslabičný, poslední slabiky verše jsou stejné - Paní moje, paní zlatá, / zdali nemocí jsi jata?. Verš je sylabotónický, to znamená, že se střídají pravidelně slabiky přízvučné a nepřízvučné.

Ze stop se nejčastěji objevuje trochej - Paní moje, milá paní, / jaké je to tvoje spaní? a daktyl - Ani ruchu, ani sluchu, / ani zdání o tvém duchu. Ve Vrbě jsou verše, které se vracejí několikrát ve stejném znění nebo s malými obměnami. Nejčastěji se opakují třikrát - Paní moje, paní milá, ... Paní moje, paní zlatá, ...

Lilie

Byla psána koncem 50.let, kdy básník připravoval 2.vydání Kytice.Námět čerpal Erben zřejmě ze slovenské pohádky B.Němcové Ľalijsa.

Panna, uprchlá milenci ze hřbitova, doma umírá. Pochovají ji v polích, protože se bojí, že má vampýrskou duši. Na jejím hrobě vyroste lilie.

Přírodní báje o vztahu mezi člověkem a rostlinou - život a smrt jsou neslučitelné. 2. motiv: nepřátelství tchyně - snacha. Syn proklíná matku.

Rým: aabb

Dceřina kletba

V baladě se objevuje motiv vražednice, shodnost s baladou Holoubek.

Motiv matky vražednice - zabíjí novorozeně

Tato balada v "Kytici" zaujímá zvláštní postavení. Je to jediná báseň, která nemá žádné nadpřirozené prvky a nevztahuje se k žádné lidové pověře. Na rozdíl od všech předchozích balad k ní Erben nepřipojil ani v prvním, ani v

druhém vydání "Kytice" žádnou poznámku, kterou by objasňoval její původ nebo vztah k folklóru. Napsal ji r.1851 a otiskl jako ukázkou z chystané sbírky "Kytice".

Tato balada podává dramatický rozhovor mezi matkou a dcerou, která se jen nerada přiznává, jakého se dopustila zločinu – zabila své nemanželské novorozeně. Svou vinu míní odčinit na konopné oprátce, ale napřed proklíná svou matku i svého svůdce.

Věštkyňe

Kytice nese stopy dusného ovzduší politické nesvobody v letech reakce. Víra v budoucnost národa je však patrná z úvodní básně i ze závěrečné Věštkyňe.

Báseň aktualizuje staré pověsti o osudu národa a mění se v alegorii současného politického stavu. Vyznívá v politický závěr: osudem je určeno, aby národ věčně žil, a proto není třeba zoufat nad současnou nepříznivou národní situací. Erben využívá v Kytici mistrovsky všech uměleckých prostředků lidové balady. Uchvacuje čtenáře prudkým dějovým spádem a dramatickým podáním. Dynamičnosti děje slouží také výrazové prostředky (neslovesné věty, často bez spojek a ukončení).

Tajemství krásy Erbenových veršů spočívá v důvěrné znalosti lidového jazyka a ve vrcholném mistrovství, jímž dovede působit na všechny smysly čtenáře. Je zkomponovaná ze 7 úloмок, ústy mýtické věštkyňe promítá prorocké obrazy z české minulosti a přítomnosti. Tři její první zlomky byly napsány už před rokem 1849.

Věštkyňiny monology zpracovávají obecně známé i méně známé látky, které se týkají ať už celonárodních přemyslovských pověstí (např. Přemysl a jeho nedooraná pole, bájně vojsko ve vlnách Vltavy) nebo pověstí lokálních (zlatý zvon z chrámu propadlého do země u Kostelce nad Orlicí). Erben ve svých poznamenáních vysvětluje, že si oblíbil prorocké náměty z české historie podle Kosmovy kroniky a podle několika starých prorockých knížek, zejména proroctví Sibylina. Prý už před mnoha lety sebral mnoho prorockých pověstí z

různých míst Čech, ze kterých zamýšlel udělat jednu báseň s názvem Věstkyně. Ale srovnání jejího definitivního textu s původními náčrtky ukazuje, že Erben radikálně změnil a upravil celkové zaměření skladby. Tato změna ideové koncepce úzce souvisela s celkovou proměnou společenské situace u nás.

První varianta "Věstkyně" vznikala před r.1849, tedy v ovzduší revoluce, které se i Erben sám aktivně zúčastnil. Ale po jejím nezdaru a s nástupem nového režimu zaměřil báseň jinak. "Věstkyně" měla dodávat odvahu utlačeným a zklamaným a všechny prorocké obrazy prolínala pevnou vírou, že nic na světě není věčné. Aby takto zaměřená báseň mohla vyjít za bachova režimu, musel se Erben vyrovnat s přísnou cenzurou. Proto vytvořil množství odborně učeneckých poznámek, ve kterých vykládal historický původ a smysl jednotlivých pověstí.

2.ERBEN A DNEŠNÍ ČTENÁŘSTVÍ

Odhalovat tajemství světa a života - právě to je jedno z důležitých poslání knihy. Bez ní by byl náš svět mnohem, mnohem chudší. Knihy nás provázejí od útlého věku. Vyrůstáme s nimi a dospíváme, a kdo si je zamiluje, bude jim věrný i v dospělosti.

Literatura umožňuje poznávat bohatost a rozmanitost života, kulturní prožitek je trvalou životní potřebou člověka. Četba je významnou alternativou k ostatním médiím, protože podněcuje hlubší kladný prožitek a rozvíjí tvořivost.

Jaký má kniha a četba pro děti přínos?

- Povzbuzovat je k radosti a potěšení z četby
- Přinášet informace
- Rozvíjet úsudek a citovost
- Rozvíjet fantazii a představivost
- Pomáhat poznávat svět kolem sebe
- Pomáhat nalézt si své místo ve společnosti
- Podporovat jejich sebepoznávání

Dětský čtenář je nejvíce poután dějem. Sepětí a sled dějových fází si může uvědomovat hlavně při osvojování lidové pohádky (její literární úpravy). Pro tento žánr je příznačná klasická dějová výstavba založená na vypravěčském slohovém postupu.

Vztah mezi dítětem a pohádkou má dlouhou tradici, která se zakládá na řadě historických, sociálních a psychologických vazeb. Třebaže obsah pohádkových látek svědčí o tom, že odpovídaly převážně zkušenostem, názorům a potřebám dospělých, je těžké si představit, že by byly z okruhu posluchačů, zejména v minulosti, vylučovány děti. Vyprávění pohádek dětem podbarvovala navíc zvláštní, citově působivá atmosféra, kterou dokázaly jedinečným způsobem navodit ženy v roli nejčastějších vypravěček. Stejným způsobem se i později seznamovala s pohádkami řada spisovatelů a básníků, pro jejichž dílo měly právě „příběhy slýchané v dětství“ značný význam. Na vypravěčské

umění“starých žen“ se odvolávají i bratři Grimmové, A.Afanasjev a další sběratelé.I vychovatelé šlechtické a měšťanské mládeže neváhali využívat k výchovnému působení na své svěřence lidových pohádek.Tyto přirozené vazby mezi dětmi a pohádkami romantismus později posílil teorií, která vycházela z představy, že folklorní díla odrážejí čistou,poetickou a civilizací nezkaženou duši národa v dobách jeho „dětského věku“.

Moderní školní literární výchovu si nedovedeme představit bez přítomnosti umělecké literatury ve vyučování-poslechem,ale hlavně vlastním čtením se žák seznamuje s literárními díly, s beletrií a poezií, čtením textu otvírá velmi složitý,psychicky náročný proces prožívání a poznávání významů umělecké literatury,vstupuje do komunikačního procesu četby. Samotné čtení je velmi namáhavá činnost,při které je potřeba zapojit různé části našeho mozku.

Dítě musí jednotlivá písmenka nejprve zrakem analyzovat, zapamatovat, následně si je vybavit v paměti, převést do zvukové podoby při čtení nahlas a navíc si ještě musí zapamatovat, co vlastně přečetlo.

Naučit se číst znamená pro dítě v jeho prozatím krátkém životě jednu z nejvýznamnějších skutečností a jednu z nejdůležitějších změn v jeho schopnosti poznávat okolní svět. Motivaci k četbě tedy můžeme chápat jako odpověď na otázky začínající slůvkem „proč“:

Proč čtu?

Proč čtu právě tuto knihu?

Proč mě četba baví?

Právě odpovědi na tyto otázky dávají současně odpověď na to, jakým způsobem u dětí zájem o literaturu a četbu vzbuzovat

2.1 Erben v četbě všech generací

Aktuální trendy dětského čtenářství se odvíjejí od konzumního stylu dnešní společnosti. Frekvence a kvalita četby současné populace dětí a mládeže má sestupnou tendenci, mezi volnočasovými aktivitami zaujímá první místo sledování televize, videa a hraní počítačových her. Přestože rozhodující podíl na rozvoji čtenářství dětí mladšího školního věku má jejich čtenářsky podnětné rodinné prostředí, nelze podceňovat ani úlohu školy. Motivace k zájmové četbě, formování čtenářského vkusu žáků a jejich vztahu k literatuře jsou hlavními cíli literárněvýchovného procesu na 1. stupni základního vzdělávání. Je třeba využívat takových metod práce, které jsou pro děti zajímavé a atraktivní.

Odmala slyšíte říkadla nebo pohádky, které jsou vám důvěrně známé, a netušíte, odkud se vzaly. Kdo by také neznal Zlatovlásku nebo některé z říkadel a písní, jako třeba Houpy, houpy, houpy, kočička snědla kroupy... nebo Holka modrooká.. Dodnes si je říkáme a zpíváme, třebaže málokdo ví, že je sebral a zapsal Karel Jaromír Erben. Proslavil se zejména jako sběratel lidové slovesnosti, pohádkář a autor ojedinělého souboru lidových mytologických balad *Kytice*.

Erben si především našel cestu k pohádce jako k útvaru lidové kultury. Pohádka sama se tak stala předmětem pozorování. Postupoval ve směru toho, co je v tomto žánru lidové slovesnosti stálé, pevné. Je to hlavně systém prostředků vytvářejících typický umělecký obraz. Vítězství dobra nad zlem, zápletka, cesta hrdiny, překážky a zkoušky, předměty a kouzla, vypravěčské formule. Erbenovo heslo znělo: „Potud národ svůj, pokud šetří svých památek“. Pro známého autora byla pohádka rovněž památkou, kterou bylo třeba uchovat v její původní podobě.

V loňském roce jsme si připomněli 200. výročí jeho narození a právě při této příležitosti vydalo nakladatelství Albatros soubor **Živá voda**. Výbor, který je určen čtenářům od 8 let, je rozdělen na tři oddíly: Slunce zlaté, Zvířecí řeč a Kdo chodí po světě. Převažují zde pohádky, zejména české (např. Zlatovláska, Tři zlaté vlasy děda Vševěda, Rozum a štěstí). Naleznete tu však i příběhy, u nichž lze vysledovat bulharské, slovinské či ruské kořeny. Nedílnou součástí jsou rovněž balady, a to zejména ty, v nichž je vylíčen konflikt mezi člověkem

a přírodou, což je hlavním tématem většiny příběhů z *Kytice* (např. Poklad, Vrba, Svatební košile). Pro některé čtenáře bude výbor možná prvním setkáním s Erbenovými zaříkadly (Na škrkavky, Na rýmu).

Kniha je skvělým přehledem sběratelské činnosti K. J. Erbena, který tvorbu lidové slovesnosti jako první v českém prostředí začal vydávat knižně. Díky tomu může tuto tvorbu přepsanou Erbenovým vytříbeným jazykem obdivovat i současný čtenář, kterému se dostane do rukou buď v původním vydání, nebo prostřednictvím některého novějšího reprintu, například i prostřednictvím výboru *Živá voda*. Jazykovou úpravu knihy provedla Jana Čeňková. Dala textům poněkud modernější ráz, změnila například zastaralé genitivní vazby na akuzativní, některé zastaralé tvary předložek (např. *ku* na *ke*, *k*), zrušila místy přechodníkové tvary aj. Úpravy se týkají i hláskosloví jednotlivých slov (např. *zoufale* místo *zufale*, *anděl* místo *anjel*), ojediněle byly též zastaralé lexikální jednotky vyměněny za novější (např. *rýma* místo *nádcha*, *výbava* místo *výprava*). Text je doprovázen obrázky japonské ilustrátorky Iku Dekune. Ta za své ilustrace, v nichž zdařile propojuje staré techniky s těmi nejmodernějšími, získala řadu ocenění (např. za ilustrace pohádky bratří Grimmů *Das Meerhäschen* nebo za ilustrace knihy *Divoké husy* Michaila Bulatova). V souboru *Živá voda* zvolila tradiční malbu temperovými barvami. Na obrázcích ožívá svět pohádkových bytostí i „skutečných“ lidí, který je však zahalen rouškou melancholичnosti.

Knihu lze doporučit všem čtenářům, jak dospělým, kteří ocení ojedinělý soubor díla Karla Jaromíra Erbena, tak malým čtenářům, kteří budou obdivovat zejména pohádkové příběhy stejně jako krásné ilustrace.

Pro nejmenší čtenáře a posluchače je určená pohádka **O kohoutkovi a slepičce**. Je dětmi oblíbená, na postavě kohoutka ukazuje lidskou vlastnost-sobectví. Neposlušné děti najdou poučení v pohádce **Jezinky a Smolíček**.

Na prvním stupni ZŠ se žáci seznamují s pohádkou **Tři zlaté vlasy děda Vševěda**. Uhlířovi se narodí syn a sudičky mu určily, že si vezme dceru krále. Král se s touto věštbou nesmířil a řekl uhlíři, že se o jeho syna postará. Ale poručí služebníkovi, aby dítě utopil. Dítě našel rybář a odnesl ho domů. Dali mu

jméno Plaváček.Když Plaváček vyrostl, král se dozvěděl, že žije. Navštívil rybáře, řekl mu, aby poslal Plaváčka se vzkazem na zámek, a chtěl,aby královna dala Plaváčka zabít.Sudičky změnily dopis pro královnu a ta ho oženila s jejích dcerou.Král byl rozzlobený a poslal Plaváčka pro zlaté vlasy děda Vševěda.Na cestě potkává převozníka a ten ho prosí, aby se dědy Vševědy zeptal,kdo ho vysvobodí. V království dostal za úkol se zeptat, proč jabloň nerodí a proč není ve studni voda.Plaváček nakonec všem pomůže a tři zlaté vlasy přinese.Za odměnu se stane králem.Získá nejen princeznu,ale i tři zlaté vlasy,zatímco král toužící po „živé vodě“ a „mladicích jablkách“ převezme osudově úděl převozníka.

Pohádka byla převedena i do filmové podoby.

V četbě dětí najdeme pohádku **O Zlatovlásce**. Vystupují v ní kromě hlavního hrdiny Jiříka i zvířata, mravenci, ryby, moucha-pomáhají Jiříkovi získat princeznu .

Asi každý z nás už slyšel o zlatém jablku, které se ztrácelo ze zahrady starého krále. Každý také zná ptáka Ohniváka, který zpívá tak, že jej každý touží slyšet.. Kam až může zajít lidská nenasytlost, hamižnost, zloba a touha po moci a bohatství vypravuje pohádka **O ptáku Ohniváku a lišce Ryšce**.

Mezi klasické pohádky K.J.Erbena patří **Hrnečku,vař**. Chudá dívka dá stařence chléb a ta jí za to daruje kouzelný hrneček.Když dívka přijde domů, vše řekne své matce. Matka chce kouzelnou moc hrnečku vyzkoušet, ale neví, jak hrneček zastavit.Ten navaří kaši pro celou vesnici.

Pro malé čtenáře je určena pohádka **O Otesánkovi**.Nenasytlost ho dovedla až k vlastní záhubě.

Pohádka **Dlouhý,Široký a Bystrozraký** je dětmi oblíbená pro záchranu princezny z moci černokněžníka za přispění pomocníků.

A jak jsou zastoupeny pohádky K.J.Erbena v čítankách pro 1.stupeň ZŠ ?

V čítance pro 3.roč. ZŠ, autoři PhDr.Dvorský, H.Staudková,nakladatelství Alter , je zařazena ukázka pohádky **Rozum a Štěstí**.

Jednou se potkaly na lávce a nemohly se domluvit, jak se navzájem vyhnou.Domluvily se, že budou sloužit sedlákovi Vaňkovi. Rozum mu pomáhá

na cestě ke královské dceři, která nemluví. Sedlák jí pomůže, ale král nedodrží svůj slib a nechce princeznu Vaňkovi dát.

Nakonec ho odsoudí ke smrti, ale to už přichází štěstí, aby ho zachránilo. Od té doby se Rozum Štěstí vyhýbá.

V čítance pro 4. ročník ZŠ, autoři: Josef Brukner-Miroslava Čížková-Drahomíra Králová, SPN 2004, se žáci seznamují s baladou **Polednice** a básní Husaři z knihy Prostonárodní české písně.

Na 2. stupni ZŠ je K. J. Erben představen jako spisovatel literatury 19. století. Z jeho tvorby jsou zařazeny v jednotlivých ročnících balady ze sbírky Kytice, v čítance pro 7. ročník balada Zlatý kolovrat, nakladatelství Alter. V čítance pro 8. ročník nakladatelství Nová škola, autor Mgr. Vieweghová, balada Vodník. Žáci mají také možnost vyjádřit svůj názor na působivost literární a filmové podoby Erbenovy „Kytice, neboť byla v r. 2001 zfilmována.

2.2 Literárnědidaktický přístup k práci s Erbenovým dílem v dětství a dospělosti

K. J. Erben proslavil Miletín daleko za hranicemi, své nejvýznamnější dílo zasadil do Miletína a jeho okolí.

Miletínští byli vždy hrdí na tohoto rodáka a na jeho památku se konala každoročně řada oslav, kterých se zúčastnilo mnoho známých osobností.

V roce 1899 se konalo slavnostní odhalení pamětní desky K. J. Erbena na domě, který stojí na místě jeho vyhořelé rodné chýše. Této slavnosti se zúčastnila řada kulturních spolků z okolí, přijelo mnoho významných osobností (Jaroslav Vrchlický, Ignát Hermann, Alois Jirásek...), hlavní proslov o životě a díle K. J. Erbena měl Karel Václav Rais.

V roce 1901 byl odhalen na náměstí 8 metrů vysoký pomník K. J. Erbena, který mohl být vyroben díky sbírce obyvatel Miletína a okolí. Byl vytesán podle návrhu Jindřicha Říhy firmou z Hořic v Podkrkonoší. Na pomníku jsou bronzové plakety s výjevy z jeho díla *Kytice z pověstí národních*. Na počest

této události se opět sjelo do Miletína mnoho významných osobností, v předvečer odhalení pomníku se konal pochod osvětleným městem k rodnému domku K. J. Erbena a na náměstí ohňostroj. Druhý den vystoupil s řečí K. V. Rais a také D. Sutnar, který přijel až z Vídně a s láskou rozebral Erbenovo dílo.

Ve městě je veřejnosti přístupný rodný dům K. J. Erbena. Expozice byla vytvořena ve spolupráci Miletína a Památníku národního písemnictví v Praze.

K významnému básníkovi se hlásí i miletínská základní škola. Nese jeho jméno a před budovou je od r. 1959 umístěna Erbenova busta od akademického sochaře Jaroslava Plichty.

Jako první ze všech byl v Miletíně, založen r. 1867 **divadelní spolek „Erben“**. V r. 1970 při oslavách 100. výročí úmrtí K. J. Erbena byla uvedena v režii J. Kněžourka Erbenova divadelní hra „**Sládci**“. Divadelní spolek uspořádal do r. 2010 již 15 ročníků „Divadelních Erbenových Miletínů“ jako festivalů nejlepších ochotnických souborů. Při zahájení XIII. Divadelního Erbenova Miletína v r. 2008 byl na veřejnosti představen spolkový prapor DS Erben. Na jeho přední straně je podobizna K. J. Erbena.

Zásluhou paní Vlasty Bucharové byl založen **Klub přátel K. J. Erbena**, která provázela návštěvníky v rodném domku K. J. Erbena. Přišla s myšlenkou získat další občany, kteří by udržovali při životě odkaz K. J. Erbena, popularizovali jeho dílo a šířili ve veřejnosti poznání Erbenova významu v české literatuře a vědě. Každý rok se klub snaží připomínat život a dílo K. J. Erbena různými kulturními akcemi a pokládáním vavřínového věnce u pomníku K. J. Erbena na miletínském náměstí. Osvětová a vzdělávací činnost Klubu K. J. Erbena je velmi rozsáhlá. Zdařilá jsou i pravidelná adventní setkání v Erbenově rodném domě. Klub se schází tak, jako se za časů Erbena chodilo na přástky, vypráví se a zpívají koledy. Některé pořady natáčel i Český rozhlas, studio Hradec Králové.

Již v r. 2004 přišel Klub přátel K. J. Erbena s myšlenkou vybudovat v Miletíně naučnou stezku, která by se stala propagací díla. Tento slavný miletínský rodák je s místem úzce spjat. Většina jeho děl je inspirována městem a okolím. Naučná

stezka dokáže zaujmout všechny věkové kategorie. Zapojuje jak nejmladší děti s rodiči, tak i ostatní generace. Stezka je vhodným námětem pro školní výpravy, které si zajímavě zpestří výuku literatury. Stezka vychází od rodného domku K.J.Erbena, na místě před hřbitovem návštěvníci získají informace o předcích K.J.Erbena. Čtvrté zastávkové místo nese název Hoj jede z lesa pán... k místu se váže balada Zlatý kolovrat, ze které napsala B.Němcová pohádku. Předposlední zastávka naučné stezky je věnována pomníku K.J.Erbena a jeho historii

V dnešní době se k uctění památky K. J. Erbena koná každoročně řada divadelních představení, kladou se slavnostně květiny k jeho pomníku, škola pořádá výtvarné soutěže na téma Erbenovo dílo, v jeho rodném domku se konají večery s četbou jeho prací...

V roce 2011 jsme si připomněli 200.výročí od narození K.J.Erbena. Na mnoha místech ČR se konaly oslavy u příležitosti narození tohoto významného spisovatele. Jedna z oslav se udála přímo u jeho hrobu na Olšanských hřbitovech. Událost tak symbolicky zahájila 13.ročník festivalu **Den poezie**, který se uskutečnil ve 43 městech celé ČR.

Jičínská knihovna nachystala pro veřejnost výstavu různých vydání Kytice. V týdnu od 3.- 7.října 2011 proběhla celostátní akce **Týden knihoven**. Na mnoha místech se uskutečnily besedy pro žáky ZŠ o tvorbě K.J.Erbena. Byla uspořádána putovní výstava o životě a tvorbě K.J.Erbena. Čtenáři a návštěvníci Krajské knihovny F.Bartoše ve Zlíně měli velký zážitek z programu, který se nazýval „ **Po setmění s Erbenem**“. Byly pro ně připraveny balady Polednice a Vrba v hereckém ztvárnění knihovníků.

Velmi zajímavá byla výstava o životě a tvorbě K.J.Erbena, kterou vytvořil Ústav pro českou literaturu AV ČR. Součástí večera bylo ocenění výherců internetové soutěže inspirované Erbenovým životem a dílem.

Národní knihovna připravila ve Výstavní chodbě Klementina v Praze expozici k 200.výročí narození K.J.Erbena. V 1.části, věnované básním a pohádkám, byly k vidění nejen různá vydání knih pohádek a básnické sbírky Kytice, ale i

samotné rukopisy. Zájem návštěvníků upoutaly i kostýmy z filmu Kytice, zapůjčené z barrandovského studia.

A jak vzpomínají současní spisovatelé na K.J.Erbena?

Jiří Žáček, spisovatel a básník, uvádí:

„**Nejmilejší knihou mého dětství je Erbenova Kytice**; četl jsem tu hrůzostrašnou a čarokrásnou knihu balad přinejmenším padesátkrát a pořád ještě mi při čtení běhá mráz po zádech. Neznám jinou podobně sugestivní sondu do bájných časů, kdy lidé sice chodili na mši do kostela, ale krajem bloudily polednice, ve vodách žili vodníci, oživlí nebožtíci ohrožovali živé nevěsty, lidé se převtělovali do stromů, spravedlnost obstarávali a zavražděné panny k životu křísili kouzelní stařečci a na Velký pátek se otvíraly skrýše s poklady. Já Kytici nečtu, já ji prožívám na vlastní kůži, jako by to byly mé vlastní vzpomínky.

Součástí knížky je lidová balada Osiřelo dítě, kterou mi zpívávala maminka a já ji vždycky obrečel. Aby ne, vždyť to je nejstrašnější horor, jaký znám, tomu se nevyrovnej ani rafinovaně kruťácké filmy Alfreda Hitchcocka! „Když hlavičku češe, krev potůčkem teče...“ Ano, Kytice je fantastický stroj času, který mě přenáší do minulosti. Když se vám taková čarodějná knížka dostane do ruky - nebo spíš do hlavy - ve věku zvýšené vnímavosti, už ji v životě nikdy nezapomenete“.¹⁹

2.2.1 Literárnědidaktický přístup k práci s dílem K.J.Erbena v dětství

Škola však stále zůstává důležitým faktorem v rozvoji čtení a prostřednictvím posilování a zhodnocování četby dětí ovlivňuje jejich vztah ke vzdělávání vůbec.

Více se její vliv projevuje u dětí mladšího školního věku, kdy čítanková

¹⁹ http://www.citarny.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=1456:zacek-poezie-basnickyy-erben-kytice&catid=136:knihy-v-me-hlave&Itemid=4149

a mimočítanková společná četba odpovídá zájmům, žánrové preferenci a výběru dětských čtenářů. V tomto období k němu přispívá také autorita učitele.

Výchova k literatuře má rozvíjet schopnost vnímat, prožívat, interpretovat a hodnotit literární texty, má formovat pozitivní vztah ke slovesnému umění, utvářet čtenářský vkus a rozvíjet kreativitu žáka v oblasti estetiky.

Výchova literaturou směřuje více k osobnostnímu rozvoji žáka, především k rozvoji imaginativně-emocionální složky jeho psychiky, k rozšíření jeho chápání v oblasti mezilidských vztahů a sociální inteligence, k rozvoji jeho kreativity vedoucí k procesu seberealizace.

V literárněvýchovném procesu na sebe vzájemně působí literární text (obsah, učivo) a s ním jako nepřímý účastník také jeho autor, žáci a učitel. Ten má k dispozici nejen nejrůznější didaktické prostředky, pomůcky a metodické příručky, ale i svoje vlastní nápady, tvořivost a fantazii, které mohou z četby a literatury udělat něco, co je pro dítě zajímavé a čemu přikládá význam.

Základem literárněvýchovného procesu probíhajícího v hodinách čtení a literární výchovy je interpretace textu, která je založena na aktivitě žáků a jejich kontaktu s konkrétním uměleckým textem.

Jde v podstatě o analýzu textu - jeho vnímání z hlediska jazykového i estetického, zamýšlení se nad ním, pochopení smyslu a hlavní myšlenky textu a jeho hodnocení.

Každý z dětských čtenářů má odlišné předpoklady pro recepci textu a také různým způsobem přistupuje k jeho interpretaci.

Není proto možné uplatňovat určité schéma nebo daný metodický postup, ale je třeba přihlížet k individualitě žáka i jedinečnosti textu, se kterým pracujeme.

Interpretaci jako základní práci s textem doplňuje ještě celá řada dalších činností, podle jejich povahy předcházejících nebo následných.

Příprava na vyučovací hodinu, v níž pracujeme s čítankovým textem, je dána příslušným vzdělávacím programem. Její forma, způsob, obsah a rozsah se v dnešní školské praxi značně odlišují, individualizují a rozvolňují.

Při přípravě na práci s čítankovým textem si stanovujeme kromě tématu také **cíl čtenářský**-zaměřený na zdokonalování techniky čtení,kultury mluvené řeči a vyjadřování žáků

cíl literárněestetický-orientovaný na prohlubování jejich kladného vztahu k četbě a literatuře,na rozvíjení jejich literárněestetických dovedností a na osvojování elementárních literárních pojmů a poznatků

cíl výchovně-vzdělávací,projevující se formováním dětské osobnosti po stránce intelektové,volní,emocionální,estetické a etické a utvářením společensky žádoucích postojů a hodnotových kritérií.Jednotlivé cíle se vzájemně prolínají.

Vlastní metodická práce s čítankovým textem probíhá v několika fázích:

- **přípravná fáze**-zahrnuje motivaci a první seznámení žáků s textem,vzniká ve vědomí dětských čtenářů nebo posluchačů bezprostřední citový a estetický zážitek.
- **interpretační fáze** žáci se orientují ve struktuře textu a osvojují si ho za použití analytických,srovnávacích a hodnotících myšlenkových operací.
- **realizační fáze** - děti uplatňují literárněestetické činnosti a dovednosti (předčítání,recitaci,reprodukcii,dramatizaci ad. a svůj zážitek umocňují.
- **Závěrečná fáze** je shrnutím,zobecněním,systematizací,hodnocením a aktualizací žákovské práce s textem ve vyučovací hodině.

Žáci mladšího školního věku mají v oblibě pohádky. Na ZŠ Praha 9,byl u příležitosti 200.výročí narození K.J.Erbena připraven pro děti projektový den.

Žáci tak mohli nahlédnout do světa pohádkových hrdinů.V hodině literární výchovy byla vybrána pohádka Tři zlaté vlasy děda Vševěda.

Charakteristika třídy:

Výuka proběhla ve 4.ročníku ZŠ, Praha 9,ve třídě s 22 žáky, 10 chlapců a 12 dívek.

V kolektivu jsou 2 integrovaní žáci, s různým stupněm kombinovaných specifických poruch učení, kteří pracují podle individuálního vzdělávacího plánu. Práce s těmito dětmi je specifická.

Děti jsou vstřícné, pracují samostatně, oblíbily si práci ve skupinách. Rády a aktivně spolupracují, hojně čtou.

Je zapotřebí v tomto věku časté střídání aktivit, opakování dílčích kroků jednotlivých činností.

Cíl práce: Žáci se seznámí s autorem a jeho tvorbou. Poznájí znaky pohádky, seznámí se s termínem ústní lidová slovesnost, společně najdeme rozdíly mezi klasickou pohádkou a moderními pohádkami. Shrnutím práce bude dramatizace pohádky.

Rozvíjené dovednosti: správná technika čtení, vyjadřovací schopnosti žáků, dramatizace textu

Použité metody a formy práce: hlasitá výrazná četba, řízená debata k pojmu pohádka (znaky pohádky, autoři-sběratelé, ústní lidová slovesnost), práce ve dvojicích, vyplňování pracovních listů, poslech pohádky a její dramatizace.

Ve třídě byla uspořádána výstava knih od K.J. Erbena, děti se mohly s knihami blíže seznámit, jejich využití následovalo v hodinách čtení.

Pomůcky: pracovní listy, Pohádky K.J. Erbena-text pohádky Tři zlaté vlasy děda Vševěda, DVD s pohádkou

Časová dotace:

1. část – 4 vyučovací hodiny – říjen 2011
2. část – nacvik divadelního představení a příprava rekvizit – 6 až 8 týdnů- listopad 2011

Plánovaný průběh a organizace výuky:

V úvodní části je zahrnuta četba příslušného textu K.J. Erbena. Následuje sledování filmové pohádky, diskuse s dětmi o filmu i psané podobě pohádky, práce s pracovním listem a řešení problému, zda děti zvládnou nacvičit divadelní představení.

Od jejich reakce a rozhodnutí se odvíjí další část tohoto bloku - dramatizace pohádky.

V případě jejich kladného rozhodnutí bude tedy konkrétním výstupem dětské divadelní představení.

Společné sledování filmu ve škole je pro děti zážitkem a možností k bezprostřednímu sdělování dojmů a prožitků.

1. Motivační rozhovor s dětmi

Dnes budeme společně sledovat známou filmovou pohádku, která vznikla podle předlohy lidové pohádky. Její název najdeme v doplňovačce na pracovních listech. Po vyluštění názvu bude následovat rozhovor:

Znáš pohádku?

Čteš rád pohádky? Proč?

Jaká je tvá oblíbená pohádka a proč? Jaké znáš pohádkové hrdiny? Jaké má pohádka znaky? Víte, kterým pohádkám říkáme lidové?

2. Četba a rozbor pohádky

Text pohádky čteme hlasitě, dbá se o správnou techniku čtení. Následuje rozhovor, kontrolní otázky k porozumění :

Jaké postavy vystupují v pohádce?

Proč se hlavní hrdina jmenoval Plaváček?

Kdo poslal Plaváčka k dědovi Vševedovi? Proč?

Jaké úkoly Plaváček dostal?

Podařilo se Plaváčkovi splnit úkoly?

Jak se Ti pohádka líbila?

Rozbor slov, kterým žáci nerozuměli- slova zastaralá,

3. Sledování filmového zpracování pohádky

Po zhlédnutí pohádky následuje rozhovor, zda se filmové zpracování liší od písemné podoby pohádky

4. Dialogizace a dramatizace pohádky

Nácvik divadelního představení je organizačně i časově náročná činnost, která

však umožňuje rozvíjet dětskou fantazii a tvůrčí aktivitu, učí děti vzájemné komunikaci, odstraňuje ostych, dává možnost zažít radost z vlastní práce a úspěchu.

Zkusíme pohádku společně nacvičit?

Pokud se nám to podaří, zahrajeme ji jako opravdoví herci i pro diváky – koho bychom mohli na představení pozvat? (Rodiče, sourozence a prarodiče, vystoupení na školní besídce, v mateřské škole, v domově důchodců = motivace pro děti.) Na nácvik ovšem budeme potřebovat hodně času a snahy. Nejprve si zkusíme pohádku jenom přečíst po jednotlivých rolích – dialogizace textu.

5. Nácvik divadelního představení

V případě, že se děti rozhodnou pro nácvik, rozdělíme jim role (podle jejich schopností) a rozdáme zdramatizované texty s označenými postavami. Je na zvážení učitele, zda role určí on, nebo si děti společně vyberou ze svého středu vhodné představitele. Součástí hry je také hostina, kde mohou jako hosté vystupovat ti méně odvážní, proto můžeme vhodně zapojit celou třídu.

Vlastní nácvik dramatizace se odvíjí především v hodinách čtení a literární výchovy, přednes textu hned od začátku doplňujeme o vhodný pohyb a gesta, aby si na ně děti zvykly. Nezbytná je i domácí příprava dětí s pomocí rodičů, hlavně v počáteční fázi nácviku.

Samotné divadelní představení je slavnostním okamžikem v životě dětí, jejich rodin, i celé třídy jako kolektivu. Děti se tak učí vhodnou formou prezentovat svoji práci a získávají velmi cenné zkušenosti.

6. Využití mezipředmětových vztahů

Výtvarná výchova a pracovní činnosti – výroba jednoduchých rekvizit (královská koruna, žezlo, vlasy dědy Vševědy, jabloň, papírový ubrus pro královskou hostinu, květinové aranžmá na výzdobu stolu, plakáty).

Matematika –výpočet spotřeby surovin na uvaření hostiny pro různý počet hostů

Psaní – krasopisně napíšeme dopis pro královnu

Informatika - výroba pozvánek na představení na počítači.

Hodnocení:

Žáci pracovali soustředěně, s dopomocí vyvodili, co je pohádka, jaké má znaky. Měli možnost hodnotit ilustrace vystavených knih. Zaujaly je Pohádky s ilustracemi od Artuše Scheinera, nakladatelství pro děti a mládež, r. 1974.

Hodnotila jsem dovednost dětí pracovat s textem pohádky.

Žáci si zopakovali a upevnili znalosti literárních pojmů- lidová pohádka a moderní pohádka, seznámili se s pojmy dialogizace, dramatizace, autorské zpracování tématu.

Žáci během prováděných činností rozvíjeli svoje srovnávací a hodnotící dovednosti, své názory obhajovali. Do diskuse se zapojili všichni žáci, i když s rozdílnou mírou aktivity.

Děti pozitivně hodnotily způsoby a metody výuky odlišující se od těch, se kterými se dosud v hodinách čtení a literární výchovy setkávaly.

Velkým zážitkem bylo představení pohádky. Děti byly odměněny velkým potleskem od svých rodičů.

Na sledování filmu se děti velmi těšily, protože kromě krátkých výukových pořadů dosud žádnou pohádku nebo film pro děti v průběhu vyučování ve škole neviděly.

Na závěr jsme si slíbili, že se s pohádkami neloučíme. Budeme je zařazovat v hodinách čtení, častěji využívat referáty dětí.

2.3 Dnešní specifický přístup ke K.J. Erbenovi

Je hezké, že se verše K.J. Erbena i další jeho literární dílo připomínají, je to krásná čeština a umění používat jazyk jako prostředek k bohatému vyjadřování. Možná víc než jindy, právě v době SMS, je užitečné trénovat řeč a vyjadřování, abychom neskončili jen u základních výrazů.

Jako básník, sběratel písní a pohádek se stal pro mnohé hudební skladatele významnou inspirací. K prvním patří scénická hudba Josefa Vorla ke hře **Sládci**, písně Josefa Vorla Tři básně.

Vydání Erbenových básní ve sbírce Kytice podnítilo zájem celé řady našich hudebních skladatelů. První zhudebněnou básní ze sbírky Kytice se stal Štědrý den. Následovalo zhudebnění básně Lilie, kterou jako melodram zpracoval Eugen Rutte. Báseň Svatební košile uvedl do světa hudby Antonín Dvořák jako baladu pro sóla, sbor a orchestr. Balada Vodník se dočkala hudebního ztvárnění v r. 1883 v melodramu Z. Fibicha.

Kytice se dočkala několika divadelních zpracování. Nejznámější úprava pochází z pera J. Suchého.

Pražské divadlo Semafor se zapsalo do povědomí divadelní veřejnosti zejména svou činností v 60. letech, kdy se stává jedním z předních projevů „divadel malých jevištních forem“. Jiří Suchý a Jiří Šlitr, kmenoví autoři a interpreti Semaforu, prosluli zejména svými – dnes v několika případech již prakticky zlidovělymi – písněmi, které ve své době znamenaly důležitý mezník ve vývoji naší populární hudby.

V 70. letech divadlo uvedlo několik inscenací, které představení uváděná v 60. letech z hlediska formy převyšovaly a posouvaly je od tzv. hudebních komedií k „poetickému muzikálu“. Tato díla představují v kontextu českého divadla 70. let velmi zajímavý – a dosud ne zcela doceněný – divadelní počín. Jedním z nich je inscenace Kytice z r. 1972.

Představení obsahovalo Suchého adaptaci celkem pěti Erbenových balad. Původní Erbenovy balady byly v semaforové Kytici výrazně dobově aktualizovány. Tato skutečnost souvisela s profilací Semaforu jako tzv. bulvární scény-zábavního divadla orientovaného na celé spektrum velkoměstského diváka. J. Suchý se jako autor staví k původní Erbenově Kytici značně volně. Suchého adaptace vytvářela napětí mezi jeho a Erbenovou verzí – mezi způsobem básnického vidění obou autorů a také mezi dobou, kdy oba texty vznikaly. Toto napětí přitom nespočívalo pouze v proměně jazyka či výrazových prostředků, ale také například ve způsobu řešení jednotlivých baladických příběhů.

Divácké atraktivitu bylo vedle aktualizace klasické látky dosahováno také vysokou vizualizací díla: na základě veršů byly za účinného doprovodu hudby a při použití naprostého minima hereckých a jevištních prostředků vytvářeny

metaforické obrazy, které vysvětlovaly a zároveň také ilustrovaly obsah jednotlivých balad.

První baladou semaforické Kytice byl folklórně laděný Štědrý den s ironizovaným sborem koledníků zpívajících Suchého variace na lidové vánoční písně. Z dochovaných fotografií a ze zvukového záznamu je zřejmé, že jevištní ztvárnění balady osobitě semaforickým způsobem evokovalo barokní lidové vánoční hry, včetně v nich ukrytého náboženského mysticismu. Zvolená forma barokního lidového divadla dobře odpovídala jak tématu balady, tak náboženskému charakteru této Erbenovy skladby. Vedle komických prvků, které v semaforické Kytici do této balady vstupovaly především přes postavy koledníků a Suchého místy velmi hravý text, a náboženské mystičnosti příběhu, má své důležité místo v semaforické verzi také kontrastnost vznikající mezi Suchého a Erbenovým textem.

V baladě Svatební košile Suchý nechává poněkud překvapivě vyznít tragiku Erbenovy skladby, když příběh v jeho verzi skončí smrtí láskychtivé dívky. Rozverná hudba plná komických prvků – včetně např. variace na Suchého a Šlitrovu píseň „Klokočí“ – se zde střídá s pasážemi silně dramatickými a ty zase přecházejí do pasáží velmi lyrických. Hudba spolu s textem a pohybově velmi expresivním jevištním ztvárněním vytvářela mimořádně svižnou a divácky značně efektní podívanou.

Balada Polednice byla koncipována vzhledem k předcházejícím baladám poměrně překvapivě jako hudebně i vizuálně neokázalý klaunský výstup pro komickou dvojici, tvořenou J. Suchým a J. Dvořákem.

Balada Zlatý kolovrat přinesla v kontextu celku po emotivně silně vypjatých Svatebních košilích a herecky značně expresivní Polednici určité uklidnění. Použitou hudební formou se Zlatý kolovrat blížil k baladě Štědrý den.

Balada Vodník byla zajímavá především tím, že se v ní přesně podařilo vystihnout lehkost, pohádkovost i tragiku Erbenovy balady zároveň.

Suchým byla do balady připsána nová postava truhláře Petra – podle děje semaforické Kytice Haniččina milence a zároveň skutečného otce jejího dítěte. Balada o podváděném a zhrzeném Vodníkovi v Suchého verzi oproti

Erbenově předloze nekončí smrtí dítěte, ale zůstává dějově otevřená-končí finálním zpěvem Petrovy milostné písně. Děj Vodníka je průběžně v duchu semaforové poetiky účinkujícími herci komentován a glosován. Baladou, jako zpívající komentátoři, prochází skupina Saze, která svými písněmi upřesňuje a doplňuje děj.

Semaforová Kytice přinesla nejen kvalitní diváckou zábavu, ale znamenala také nalezení zajímavého divadelního tvaru, umožňujícího využít jak postupy související s muzikálem, tak i postupy související s poezií. Stala se tak vysoce syntetickým divadelním tvarem, který může být dodnes pro hudební i tzv. poetické divadlo v mnohém inspirativní.

Dílo K.J. Erbeny, Jiřího Suchého a Ferdinanda Havlíka Kytice patří k nejvýznamnější tvorbě divadla Semafor. Citlivý přístup semaforových autorů J. Suchého, F. Havlíka a režiséra J. Císlera k této národní památce vytvořil obdivuhodné představení, které se udrželo na repertoáru skoro deset let. Všichni vzpomínají jako na jedno z nejhezčích divadelních období.

V r. 2009 divadlo Semafor slavilo jubilejní, 50. sezónu. J. Suchý se rozhodl znovu uvést Kytici, po jejímž návratu volají pamětníci tohoto titulu. V novém nastudování uvádí jednotlivé balady J. Suchý s J. Molavcovou. Kytice uvitá z osobitého převyprávění Erbenových balad se dočkala 596 repríz.

2.3.1 Zfilmovaná Kytice

Filmová adaptace literárního díla převádí znaky z jednoho systému (verbálního) do znaků jiného (audiovizuálního). Nejčastější otázkou, kterou filmové adaptace literárních děl vyvolávají, je věrnost ve vztahu k předloze, přičemž věrnost je vnímána především v souvislosti s obsahem příběhu. Tradiční námitka vůči filmovým adaptacím bývá, že zatímco při čtení nemůže mít čtenář konkrétní představu o tom, jak hrdina vypadá, při sledování filmu mohou někteří říct: „Tak jsem si to představoval“. Čtenář je schopen virtuálně zviditelnit hrdinu, jeho imaginace skýtá velké množství eventualit. Zvláště v případě ztělesnění hrůzných Erbenových postav z jiného

světa dochází k výraznému posunu. U Vodníka, Polednice i Umrlice konkrétní herecova tvář stírá literární hrůzu z představovaného neznámého.

F.A.Brabec společně s **M.Macourkem** adaptovali pro film klasické básnické dílo K.J.Erbena-Kytice z pověstí národních. S nápadem na její zfilmování přišel v r.1997 režisér F.A.Brabec. Hudbu složil J.Jirásek. Z dvanácti balad vybrali sedm, z nichž utvořili samostatné epizody. Tři balady s hororovými prvky, které tvoří osu snímku-Vodník, Svatební košile, Zlatý kolovrat doplnili o kratší Kytici, Polednici, Dceřinu kletbu a Štědrý den. Natáčení probíhalo v několika etapách, protože děj jednotlivých balad obsahuje všechna roční období. Exteriéry vznikaly na mnoha místech Čech i Moravy, např. v Jevanech, na Kokořínsku. Film získal **4 ocenění České filmové a televizní akademie** - za nejlepší kameru, nejlepší hudbu, zvuk a plakát.

Vstupní balada Kytice uvozuje literární i filmovou verzi. Zatímco u Erbena se nejedná pouze o příběh osiřelých dětí, kterým se v podobě kvítku mateřídoušky vrací zemřelá matka, ale má i přesah symbolický k obrazu českého národa utlačovaného rakouskou monarchií, ve filmu vnímáme pouze sled obrazů. Filmová balada má spíše atmosférotvornou než dějovou funkci, nastoluje pocit melancholie a smutku.

U balady Vodník režisér ruší pohádkovou představu Vodníka jako zeleného mužíka s dušičkami v hrncích. Polidšťuje jej a i závěrečný hrůzný čin je projevem ne jeho zloby, ale zoufalého gesta, smutku nad poznáním nenaplnitelné touhy získat milovanou ženu zpět.

Zlaté pole s klasy a horkem rozvlněný obraz postavy s křivými hnáty na prašné cestě uvozuje baladu Polednice. Atmosféra nesnesitelného poledního horka, mrtvolného času kulminuje ve světnici, kde za usedavého pláče dítěte přetékají na rozžhavené syčící plotně hrnce. Zvuková stopa vyhrocuje a podkresluje jinak všední situaci přípravy obědu.

Letní zlatavá barva přechází i do další balady situované do začínajícího podzimu, malebných záběrů lesa pokrytého barevným listím. Epický charakter balady podtrhuje postava starce, který popisuje dění, aniž by byl přímou součástí děje.

Oproti bohatosti Zlatého kolovratu působí Dceřina kletba stroze a chladně.Černobílé ladění podtrhuje vnitřní hoře postavy.

Filmové zpracování Štědrého dne obohacuje Erbenovo vyprávění o další postavu, mlčenlivou umírající stařenu.Závěrečný obraz průvodu maškar zachycuje masopustní veselí, při kterém se všichni zúčastnění vrací do hry- „tanec mrtvých“.

Erbenova Kytice má skromnou podobu zápisů projevů ústní slovesnosti, Brabcova Kytice má charakter ornamentu.Literární Kytice vychází z motivů lidových pověstí,pohádek a písní.Tyto skromné žánrové útvary Brabec přibarvuje.Z původně prostých veršů vyrůstají velkolepé obrazy.I když názory na toto ztvárnění Erbenových balad jsou různé,počet diváků v kině svědčí o tom, že film chtěli vidět.Je všeobecně známo, že mnoho mladých lidí se nechalo inspirovat k přečtení díla.A to je také úspěch filmu.

2.3.2. Odborné dílo Erbena a jeho dnešní odborné využití odborníky a vědeckými pracovníky

K.J.Erben se proslavil jako etnograf,sběratel ústní lidové slovesnosti a zejména jako český národní básník.Tvorbu básníka však vždy zásadním způsobem inspiroval a komplementárně vyvažoval pilný mytolog a znalec související dobové odborné literatury.Lze si jen těžko představit,že bez Erbenových mytologických studií by díla jako **Kytice** (1853), **Prostonárodní české písně a říkadla**(1864) nebo **Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských**(1869) měla takovou podobu,jakou jim autor nakonec vtiskl.

V minulosti se Erbenovu životu a dílu věnoval Antonín Grund (1904-1952), jenž mj. připravil k vydání tři části pětisvazkové edice Dílo Karla Jaromíra Erbena (1938-1940), dále Jiří Horák(1884-1975) a Julius Heidenreich – Dolanský (1903- 1975), ti vydali zbývající svazky.

Erbenovo mytologické dílo badatelé doposud komplexně nezpracovali a ani je souborně nevydali.

Slovanský a Etnologický ústav AV ČR vydaly v Praze v roce 2009 společnou publikaci **Slovanské bájesloví**-Karel Jaromír Erben.Podnět k vydání Erbenových mytologických prací dala Věnceslava Bechyňová (1920- 2000), která již na přelomu 80. a 90. let 20.st. připravovala edici jeho rukopisného mytologického slovníku.

Autoři nové edice Erbenovým Slovanským bájeslovím, které se kromě slovanského prostředí dotýká rovněž mytologie litevské a germánské, vědomě navazují na Grundovu předválečnou iniciativu.

Erbenovým textům v knize předchází tři úvodní studie:

Věnceslava Bechyňová- **Slovanské bájesloví K.J.Erbena**

Marcel Černý-**Karel Jaromír Erben jako badatel v oblasti slovanského bájesloví**

Petr Kaleta- **Slovanské bájeslovné bádání od přelomu 19. a 20.století**

K.J.Erben vycházel ve svých mytologických statích především z díla německého romantického filologa a folkloristy Jakoba Grimma(1785-1863).

Vlastní edici tvoří poprvé souhrnně vycházející Erbenova bájeslovná a folkloristická hesla z Riegrova Slovníku naučného I-IX (1860-1872).V části Studie o slovanském bájesloví je otištěno pět autorových studií –

Vídy čili sudice,1847

Obětování zemi, 1848

Jména měsíců slovanská vůbec a česká zvláště, 1849

O dvojici a trojici v bájesloví slovanském, 1857

Báje slovanská o stvoření světa, 1866

Závěrečný oddíl Erbenova mytologického díla tvoří z rukopisu poprvé vydávaný **Abecední slovník slovanského bájesloví**, na němž K.J.Erben pracoval od poloviny šedesátých let 19.st.Rukopis slovníku byl doposud ve svém celku badatelům obtížně přístupný, protože byl v minulosti z neznámých důvodů rozdělen: jeho první část se nachází v Knihovně Národního muzea,část druhá je uložena v Literárním archivu Památníku národního písemnictví.

Česká bohemistika a slavistika splnila vydáním Slovanského bájesloví jeden z důležitých úkolů, který spočíval v souhrnném zpřístupňování Erbenova rozsáhlého díla.Publikace obsahuje dvacet originálních barevných ilustrací

malířky Evy Kramarzové a dvacet dalších černobílých obrazových příloh. Všechny do jednoho svazku poprvé seřazené Erbenovy mytologické texty (bájeslovná hesla, stati a slovník) ukazují část díla našeho národního klasika v doposud badatelsky spíše opomíjeném kontextu. Mohou se proto stát studijním materiálem pro folkloristy, historiky literatury i široce orientované slavisty. Publikace ovšem směřuje také k laické veřejnosti, neboť může obohatit každého zájemce o Erbenovy méně známé výzkumy v oblasti slovanské mytologie, jež jsou spjaty s jeho básnickou i sběratelskou tvorbou.

3. PRŮZKUM

Dnešní děti vnímají televizi, počítač, mobilní telefon jako přirozenou součást svého života. Některé technické vymoženosti se učí ovládat rychleji a ovládají je lépe než generace jejich rodičů. Často se potom v této souvislosti objevují nářky nad tím, že v tomto dětském věku není místo pro knihu. Jde však skutečně z hlediska knihy a čtenářství o škodlivý vývoj? Na tyto otázky je zaměřena praktická část mé práce.

Dětské čtenářství je nemalou částí veřejnosti, a nejen laické veřejnosti, považováno za okrajový jev nebo spíše problém vyhrazený specialistům, kterými jsou učitelé, spisovatelé, knihovníci, vydavatelé. Zda děti čtou a co čtou, má významný vliv na řadu dalších oblastí života dítěte.

Role knihy v životě dospělého člověka, která je podstatnou součástí kulturního kapitálu jedince, zraje dlouhodobě od dětství.

3.1. Zájem dětí o četbu díla K.J.Erbena-hypotézy

Jedním z cílů průzkumu bylo potvrdit či vyvrátit mé hypotézy:

- četba přes mnohé varující komentáře stále patří na přední místo mezi ostatními zájmovými činnostmi dnešních dětí.
- Za čtenáře můžeme považovat dítě, které přečte alespoň 1 knihu za měsíc
- Děti, které jsou čtenáři, chápou knihu jako zdroj informací
- Knihy čtou více dívky než chlapci
- Větší šanci na vytvoření vztahu ke knize a čtení má dítě v rodině se čtenářským zázemím-kde rodiče čtou, čtou s dětmi, komunikují s dětmi o knihách
- Pohádky patří mezi oblíbené literární žánry
- Děti znají jména spisovatelů B.Němcové, K.J.Erbena z vlastní četby

3.2 Přístupy dospělých k dílu K.J.Erbena

Byly stanoveny tyto cíle průzkumu a hypotézy:

Dospělý přistupuje k Erbenovi :

- nejčastěji jako ke sběrateli pohádek prezentovaných dětem
- méně často k četbě,příp.dramatickému ztvárnění jeho Kytice
- minimálně k jeho odborným folkloristickým dílům
- Role knihy v životě dnešního člověka je nezastupitelná
- Převážná část dospělých středního a důchodového věku tráví volný čas s knihou

3.3 Metodologie průzkumu

Průzkum byl realizován na ZŠ Praha 9, ve 4.třídách.Zúčastnilo se ho 110 žáků, 54 chlapců a 56 dívek.Ve třídách bylo 10 žáků se specifickou poruchou učení-dyslexie,dysortografie.U těchto žáků byl zvolen individuální přístup,pomoc vyučujících.

Byla zvolena metoda dotazníkového šetření. Dotazník obsahoval otázky, odpovědi byly doplňovány výběrem z nabízených možností, případně dopsáním odpovědi. Průzkum proběhl za pomoci učitelů, kteří byli seznámeni s cíli průzkumu i s metodickým postupem jeho realizace.

Harmonogram postupu:

Přípravná fáze-otázky pro dotazník byly shromažďovány v září 2011

Realizační fáze-dotazníky byly předloženy v říjnu 2011

Vyhodnocovací fáze-získané materiály byly vyhodnoceny a provedena analýza dat ,listopad 2011

Vyplňování dotazníků se setkalo převážně s pozitivním ohlasem u dětí. Podle slov vyučující bylo příjemným zpestřením hodiny čtení. Vyučující projevila zájem o zprostředkování výsledků průzkumu.

Také u dospělých respondentů byla zvolena metoda dotazníkového šetření. Dotazování se zúčastnilo 106 dospělých ve věku 18-60 let(70 žen a 36 mužů) a 102 dospělých důchodového věku /60-84 let/, 60 žen a 42 mužů. Dotazníky byly zadány pedagogickému sboru ZŠ Praha 9 a Klubu důchodců v Poděbradech. U těchto respondentů byla hodnocena velmi kladně ochota a zájem o spolupráci.

Harmonogram postupu:

Dotazování u dospělých proběhlo ve dvou fázích. V říjnu 2011 byli respondenti seznámeni s cílem průzkumu a dotazníky jim byly předloženy k vyplnění. V listopadu následovalo vyhodnocení a respondenti byli seznámeni s výsledky průzkumu. Získané výsledky byly zaneseny do tabulek a vytvořen graf.

3.4 Vyhodnocení průzkumu

Zjištěné výsledky ukázaly, že četba stále patří mezi oblíbené zájmové činnosti. Většina dětí přečte alespoň 1 knihu za měsíc. Knihy si děti nejčastěji půjčují ve školní knihovně. Pohádky mají v četbě dětí nezastupitelné místo, převažuje zájem o pohádky klasické. Průzkum ukázal, že jsou zastoupené

hlavně v četbě dívek. K nejoblíbenějším pohádkám K.J.Erbena patří Zlatovláska a Tři zlaté vlasy děda Vševěda. Z básnické tvorby děti znají hlavně baladu Polednici. Získané výsledky průzkumu byly zaneseny do tabulek a grafů. Z uvedených výsledků vyplývá, že mé hypotézy byly potvrzeny.

U dospělých respondentů výsledky průzkumu ukázaly, že i v dospělosti si vzpomínají na dílo Erbena, především pohádky a některé balady. Většina dospělých středního věku viděla zfilmovanou podobu Kytice, která se u nich setkala s kladným hodnocením. V této části průzkumu byly hypotézy potvrzeny. Odborné dílo Erbena znají více dospělí důchodového věku. Cením si přístupu dospělých v Klubu důchodců, kteří přistupovali k vyplnění dotazníku se zájmem. Obdiv patří jednomu respondentovi obzvláště, neboť i v pokročilém věku znal baladu „Polednice“ nazpaměť.

ZÁVĚR

Děti a mládež jsou v postoji k literatuře a četbě limitováni svou životní zkušeností, zejména z hlediska informativního a estetického. V současném světě v oblasti volného času převažuje vliv médií (filmu, televize, počítačových her) a reklamy, a to se projevuje ve výběru literárních děl. Jsme tak svědky určitého odklonu od dlouhodobě převažujících žánrů v četbě dětí a mládeže, a to zejména dobrodružné prózy a příběhů s dětskými hrdiny.

Karel Jaromír Erben dobře věděl, že pohádky i mýtus v sobě ukrývají ten zázrak, kterým podstata lidského i kosmického bytí může hovořit k člověku jeho řečí, a tímto hovorem se hrdinové pohádky mohou dovědět, kdo to je člověk a co to je svět. Věděl, že v pohádce a pohádkou lze zastavit čas, že Zlo v lidském Osudu vystupuje jen proto, aby tím oslnivěji zazářilo Dobro. Tak básník, právník i filozof poznal, že lidská imaginace uložila do pohádek všechny náboženské i filozofické symboly, že v pohádkách jako v před Sokratovských mýtech splývají filozofie a náboženství s poezií. Věděl, že „věc o sobě“ žije a ožívá v pohádce, že jedině v pohádce lze být současně oběma nohama na zemi, a přitom se vznášet k nebesům, lze sestoupit do hlubiny moře i země, protože díky pohádce a poezii létat je tak snadné.

Kytice nás neuchvacuje jen svými náměty, není pouhým ohlasem lidové poezie. Jedinečnost tohoto díla spočívá v mistrné Erbenově práci s českým jazykem. Od svého prvního vydání až dosud má Kytice jedinečný ohlas v celé naší veřejnosti. Erbena oceňovala a učila se od něho celá řada básníků – Neruda, Hálek, Vrchlický, Sládek, Bezruč, Wolker... Kyticí byli inspirováni čeští hudebníci i malíři, byla opakovaně dramaticky ztvárňována a v nedávné době i zfilmována. Do dnešních dnů se dočkala více než 160 vydání, byla přeložena do mnoha jazyků.

Žádné jiné básnické dílo u nás nezanechalo tak hluboké a četné stopy. Jeho Kytice pomáhala a pomáhá utvářet náš lidský a národní charakter. V tom je také základní a největší Erbenův odkaz.

Osobnost K. J. Erbena je trvale připomínána a jeho literární odkaz tu stále žije. V loňském roce jsme si připomněli 200. výročí jeho narození. Přejme si, aby

ani budoucí generace nezapomněli na význam K.J.Erbena a vážili si ho tak, jak to činili naši předci a jak to činíme i my. Věřme, že rodná řeč nikdy neztratí své místo a cenu v srdcích lidí.

Diplomová práce byla velkým přínosem pro mou pedagogickou práci. Závěry z praktické části byly využity v hodinách literární výchovy.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- 1.ČEŇKOVÁ, JANA a kol. : Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury, Praha, Portál,2006
- 2.ČERNOUŠEK, MICHAL : Děti a svět pohádek, Praha, Albatros,1990
- 3.DOLANSKÝ,JULIUS: Karel Jaromír Erben, Praha,Melantrich, 1970,1.vydání
- 4.DOROVSKÁ, DAGMAR-ŘEŘICHOVÁ, VLASTA: Čítanka 4, příručka pro učitele,Olomouc,Prodos, 2000, ISBN 80-7230-076-8
- 5.ERBEN,KAREL JAROMÍR: Kytice, Praha, Československý spisovatel,1988
- 6.ERBEN,KAREL JAROMÍR: České pohádky, Praha, Státní nakladatelství dětské knihy,1964
- 7.ERBEN,KAREL JAROMÍR: Pohádky,Český Těšín,Agave,2000 ISBN 80-86160-35-1
- 8.ERBEN,KAREL JAROMÍR: Zlatovláška ,Praha,Albatros,1974,
- 9.ERBEN, KAREL JAROMÍR : Znění zlatého zvonu, Praha, Československý spisovatel,1986
- 10.FRIEDRICH, STANISLAV : Karel Jaromír Erben, RK Tisk Jičín, 2011
- 11.GRUND,ANTONÍN: Karel Jaromír Erben, Praha, Melantrich,1935
- 12.HNÍK,ONDŘEJ: Hravá interpretace v hodinách čtení a literární výchovy,Jinočany,Nakladatelství H a H,2007,ISBN 80-7319-067-2
- 13.CHALOUPKA,O.a kol.: Čeští spisovatelé lit.pro děti a mládež, Praha, Albatros,1985
- 14.MUKAŘOVSKÝ, J: Dějiny české literatury II, Praha,Nakladatelství ČSAV, 1960
- 15.POLÁK,JOSEF: Česká literatura 19.století,Praha,Státní pedagogické nakladatelství,1990
- 16.ŠMAHELOVÁ,HELENA: Návraty a proměny,Praha,Albatros,1989
- 17.TOMAN,JAROSLAV:Dětské čtenářství a literární výchova,Brno,Akademické nakladatelství CERM,1999
- 18.TOMAN,JAROSLAV: Metodická příručka k čítankám pro 2.-5.ročník ZŠ,Praha,Fortuna,2000ISBN 80-7168-682-4,

19. Kytice v nás –sborník, Jilemnice, Gentiana 2003
20. VAŘEJKOVÁ, VĚRA: Literární interpretace uměleckého textu na
1.st.ZŠ, Brno, MU, 1998, ISBN 80-210-1726

Citované prameny:

1. ERBEN, KAREL JAROMÍR. 1988 *Kytice*. Československý spisovatel: Praha, 1988
2. ERBEN, KAREL JAROMÍR. 1974 *Pohádky*. Albatros: Praha, 1974
3. ERBEN, KAREL JAROMÍR. 2000 *Pohádky*. Agave. Český Těšín, 2000 ISBN 80-86160-35-1
4. VAŘEJKOVÁ, VĚRA. 1998 *Literární interpretace uměleckého textu na 1.st.ZŠ*, MU Brno, 1998,
5. ŽÁČEK, JIŘÍ. 2012 [online]. Praha [cit.2012-01-03]. Dostupné na [www: http://www.citarny.cz/](http://www.citarny.cz/)

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Tabulka č.1: Intenzita četby dětí mladšího školního věku

Tabulka č.2: Postavení pohádky mezi ostatními literárními žánry

Tabulka č.3 : Obliba pohádek K.J.Erbena

Tabulka č.4 : Intenzita četby u dospělých (věk 18-35 let)

Tabulka č.5: Znalost díla K.J.Erbena-(dospělí 18-55let)

Tabulka č.6 : Zařazení pohádek Erbena v četbě dětem-(dospělí 18-60let)

Graf č1 : Obliba pohádek K.J.Erbena v četbě dětí

Graf č.2 : Znalost díla Erbena u dospělých

Tabulka č.1

Intenzita četby dětí mladšího školního věku

	Celkem:	Dívky:	Chlapci:
1krát týdně	30	18	12
2krát týdně	60	35	25
1krát měsíčně	20	8	12

Tato část dotazníku byla vyplněna všemi žáky.

Tabulka č.2

Postavení pohádky mezi ostatními literárními žánry

	Celkem :	Dívky:	Chlapci:
fantasy	27	11	16
pohádky	53	38	15
příběhy o dětech	4	3	1
komiksy	22	8	14
knihy o přírodě	4	4	0

Tabulka č.3

Obliba pohádek K.J.Erbena

	Celkem :	Dívky:	Chlapci:
Zlatovláska	21	16	5
Otesánek	3	2	1
Dlouhý,Široký	6	4	2
Tři zlaté vlasy	15	10	5

Tuto část dotazníku vyplnilo 45 žáků. Nejvíce oblíbená je pohádka o Zlatovlásce a Tři zlaté vlasy děda Vševěda.

Tabulka č.4

Intenzita četby u dospělých / věk 18-35 let/

	Celkem:	Ženy :	Muži:
2 knihy	12	8	4
3 knihy a více	35	20	15
nečte	2	0	2

Intenzita četby u dospělých / věk 35-55let/

	Celkem:	Ženy :	Muži:
2 knihy	25	10	15
3 knihy a více	20	9	11
nečte	4	4	0

Intenzita četby u dospělých / věk 55 a více let /

	Celkem:	Ženy :	Muži:
2 knihy	34	20	14
3 knihy a více	56	38	18
nečte	10	6	4

Tabulka č.5

Znalost díla K.J.Erbena-(dospělí 18-55let)

	Celkem:	Ženy:	Muži:
pohádky	45	30	15
Kytice	50	31	19
Odborná díla	6	4	2

V této věkové kategorii u dospělých je dílo K.J.Erbena nejvíce zastoupeno básnickou sbírkou Kytice.

Znalost díla K.J.Erbena-(dospělí 55 a více let)

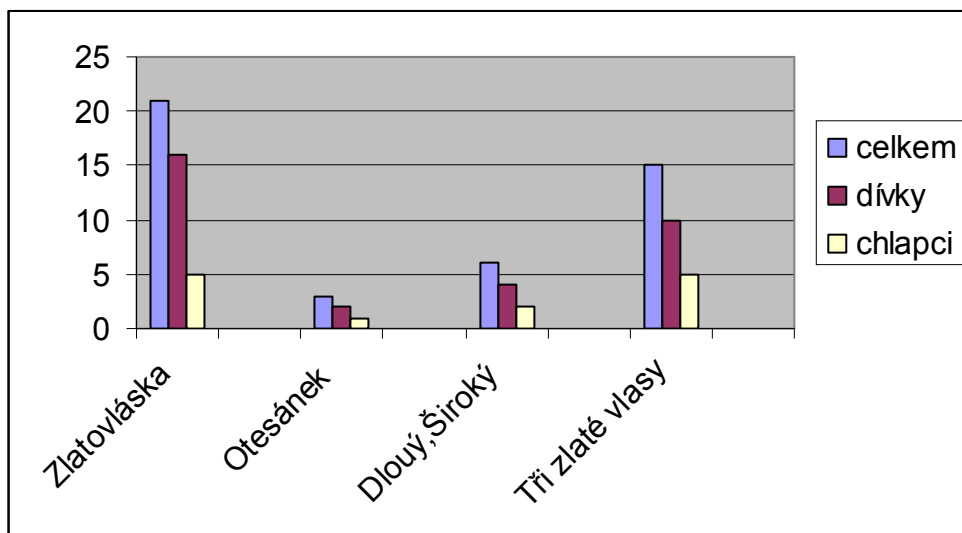
	Celkem:	Ženy:	Muži:
pohádky	38	21	17
Kytice	43	28	15
Odborná díla	18	3	15

Tabulka č.6

Zařazení pohádek Erbena v četbě dětem-dospělí 18-60let

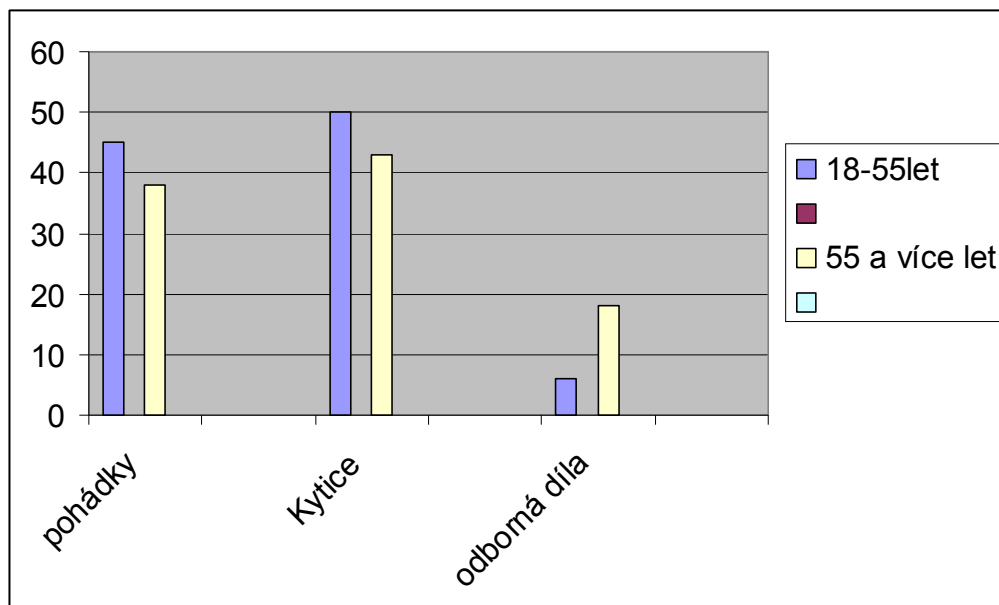
	Celkem:	Ženy:	Muži:
1krát týdně	32	30	2
1krát měsíčně	56	53	3
občas	25	20	5

Graf č.1 Obliba pohádek K.J.Erbena v četbě dětí

Průzkum ukázal, že pohádky K.J.Erbena mají v četbě dětí své nezastupitelné místo. Převažuje četba u dívek. Nejvíce oblíbená je pohádka o Zlatovlásce.

Graf č.2 Znalost díla Erbena u dospělých

U dospělých respondentů obou věkových kategorií je dílo K.J.Erbena nejvíce zastoupeno básnickou sbírkou Kytice.

Příloha A) Dotazník č.1-průzkum u dětí

Jméno:

Třída:

1) Jsem chlapec dívka

2) Čtu raději

a) pro pobavení a odpočinek
nového

b) pro poučení-poznání něčeho

3) Jak často čteš?

a) každý den b) 1krát týdně c) 2krát týdně d) 1krát měsíčně

4) O přečteném si povídám

a) často b) jen někdy c) nikdy

5) Kdo ti pomáhá s výběrem knih, které neznáš?

a) rodiče b) knihovnice c) nikdo, vybírám si je sám

6) Které příběhy čteš nejraději:

a) pohádky b) fantasy c) knihy o přírodě d) příběhy o dětech e) knihy o technice

f) komiksy g) dobrodružné příběhy

7) Kde získáváš knihy?

a) v knihovně b) kupují mi je rodiče

8) Kdybych si měl vybrat mezi knihou a filmem, který je natočen podle ní, vybral bych si:

- a) četbu knihy b) zhlédnutí filmu

9) Dávám přednost četbě před televizí, protože

a) mohu číst kdekoli a kdykoli ve chvílích volna

b) mohu se vracet k místu, které se mi hodně líbí

10) Mám rád pohádky

a) klasické-vítězí dobro

b) moderní

11) Napiš název pohádek, které sis zapamatoval z hodin čtení ve škole

12) Z autorů klasických pohádek rád čtu knihy od:

a) B. Němcové

b) K. J. Erbena

c) H. C. H. Andersena

13) Pohádky K. J. Erbena mám v oblíbení:

a) ano

b) neznám žádnou pohádku

c) nelíbí se mi

**14) Jak se nazývá pohádka, ve které vystupuje liška Ryška,
kůň Zlatohřívák, Zlatovlasá panna?**

Četl jsi pohádku?

15) Znáš pohádku Dlouhý, Široký a Bystrozraký?

a) ano

b) ne

16) Vzpomínáš si na pohádku Otesánek?

a) znám ji

b) nepamatuji se

17) Četl jsi pohádku Zlatovláska?

a)ano

b)ne

18) Četl jsi baladu Polednice?

a)ano

b)ne

19) Znáš baladu Vodník?

a)ano

b)ne

20) Znáš jinou baladu od K.J.Erbena?

a) ano- napiš název

b)ne

21) Viděl jsi filmové zpracování pohádky Tři zlaté vlasy děda Vševěda?

a) ano

b)ne

c) nevím, nepamatuji si

22) Chtěl by ses podobat některému pohádkovému hrdinovi?

a)ano-jakému?

b)ne

23) Jaká je tvá oblíbená pohádka? Napiš její název

Příloha B) Dotazník č.2 pro dospělé

Dotazník č.2- dospělí respondenti

- 1) Jste a) muž b) žena
2) Věk 18- 35 let 35- 55let 55 a více let

3) Za měsíc přečtete

- a) 2 knihy b) 3 a více knih c) nečtu-uvеd'te prosím důvod

4) Jste čtenářem knihovny?

- a) ano b) ne

Jaký literární žánr máte v oblíbené?

5) Četl (a) jste v dětství rád(a) ?

- a) ano, čtení mě bavilo b) záleželo na druhu četby c) ne

6) Jaký literární žánr jste měl (a) v oblíbené?

- a) pohádky b) dobrodružné c) sci-fi d) fantasy příběhy e) cestopisy

7) Znáte jména autorů klasických pohádek? Uved'te alespoň 3 jména.

8) Čtete (četli jste) svým dětem knihy?

- a) ano b) někdy c) ne

9) Měl (a) jste v dětství v oblíbené pohádky K.J.Erbena?

- a) ano b) jen některé c) nelíbily se mi

10) Uved'te prosím názvy pohádek K.J.Erbena

11) Čtete-četl jste svým dětem pohádky K.J.Erbena?

- a) ano b) jen některé c) děti je nemají v oblíbené

12) Jak často je čtete dětem?

a) 1krát za týden b) 1krát za měsíc c) 2-3krát v týdnu

13) Vzpomenete si na některá básnická díla K.J.Erbena? Uveďte jejich názvy

14) Kterou báseň od K.J.Erbena umíte ještě zrecitovat? Napište její název

15) Jak se Vám líbily v dětství balady ze sbírky Kytice ? A jak na ně vzpomínáte dnes?

16) Viděli jste filmové zpracování Kytice? Napište prosím, jaký dojem máte z uvedeného díla

17) Měli jste v ruce odborné dílo K.J.Erbena? Napište prosím název

18) Viděli jste Kytici v divadle Semafor?

a) ano b) ne

19) Myslíte si, že je památce K.J.Erbena věnována náležitá pozornost? (Výběr a zařazování textů do čítanek pro děti ZŠ a SŠ, četnost vydávání knih K.J.Erbena?)

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE:

Jméno autora: Miroslava Svobodová

Obor: Andragogika

Forma studia:kombinovaná

Název práce: K.J.Erben v životě a četbě všech generací

Rok: 2012

Počet stran bez příloh: 73

Celkový počet stran příloh: 5

Počet titulů české literatury a pramenů: 20

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 0

Počet internetových zdrojů: 1

Vedoucí práce: PaedDr. Vladislava Kohoutová

